

66.79.583/
26-14

АБДУҚАҲҲОР ИБРОҲИМОВ

ЎЗБЕК
МАҲАЛЛАСИ

6.49.154)
11-14

РЕСПУБЛИКА МАЪНАВИЯТ ВА МАЪРИФАТ КЕНГАШИ
МИЛЛИЙ ҒОЯ ВА МАФКУРА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ МАРКАЗИ

АБДУКАХҲОР ИБРОҲИМОВ

ЎЗБЕК МАҲАЛЛАСИ

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2007

2017.09.

Ушбу рисолада юртимиз, шу жумладан, пойтахтимиз – азим Тошкент шаҳри ва маҳаллаларимизда асраб-авайлаб келинаётган турли маросимларнинг аҳамияти ва моҳияти ҳақида сўз боради, фалсафий мушоҳадалар билдирилади. Истиқлол йилларида шаҳар ва қишлоқларимиз тобора обод бўлиб, янги урф-одат ва анъаналар турмушимизга кириб келаётгани ҳақида ҳикоя қилинади.

Рисола самимий ва қизиқарли ёзилган, равон ўқилади. У маънавий ва маърифат ходимларига, умуман, кенг китобхонлар оммасига мўлжалланган.

Масъул муҳаррир

педагогика фанлари доктори, профессор

М. Куронов

Тақризчилар:

фалсафа фанлари доктори, профессор

С. Отамурадов,

фалсафа фанлари номзоди, доцент

Э. Қодирова

И14

Иброҳимов, Абдуқаҳҳор.

Ўзбек маҳалласи / А. Иброҳимов; Масъул муҳаррир М. Куронов; Республика маънавият ва маърифат кенгаши, Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази. – Тошкент: «Маънавият», 2007. – 48 б.

ББК 66.79(5У)

М 4702620204–52
М25(04)–07

ISBN 978-9943-04-064-9

© «Маънавият», 2007

МУАЛЛИФДАН

Биз ушбу рисоламизда Президент Ислом Қари-мов томонидан 1998 йил 28 октябрда имзоланган тўй-ҳашамлар, оилавий тантаналар, маърака ва маросимларни, марҳумлар хотирасига бағишланган тадбирларни ўтказилишига доир фармон, Ўзбекистон «Маҳалла» хайрия жамғармасини тузиш ҳақидаги, 2004 йилнинг 24 майида қабул қилинган «Ўзбекистон Хотин-қизлар фаолиятини қўллаб-қувватлаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги фармони, Юртбошимизнинг Конституция-мизнинг 14 йиллигига бағишланган тантанали ма-росимдаги маърузаси ва «Ижтимоий ҳимоя йили» давлат дастури тўғрисида»ги қарорида ўртага қўйилган вазифалардан келиб чиққан ҳолда мавзу-ни ўзбек маҳалласига боғлаб, атрофлича ёритиш-га ҳаракат қилдик. Зеро, маҳалла миллий қадри-ятлар асраб-авайланадиган, бойиб борадиган, Ва-танга муҳаббат ва садоқат туйғулари шакллана-диган муқаддас маскан, ижтимоий ҳимоя – бега-раз моддий ёрдам ва маънавий мадад бериладиган макондир.

Замонлардан замонларга, аждодлардан авлодларга моддий, маданий, маърифий, маънавий, рухий бойликлар, ажойиб анъаналар мерос бўлиб ўтади. Лекин, афсуски, шўролар давридан бизларга ўз кадрига ета билмаслик, тарихий гумроҳлик, рухий тушкунлик, миллий парокандалик, маънавий қашшоқлик, она тили бўйича чаласаводлик сингари ижтимоий иллатлар асорат бўлиб қолдики, улар ўз табиатига кўра узоқ яшовчан бўлади. Уларга барҳам бериш учун эса одамлар рухига руҳан, онгига ақлан таъсир кўрсатиш, маънавият омиллари ила малҳам қўйиш лозим бўлади, тарихий хотирани тиклаш ҳам шулар жумласига киради. Тафаккурга фикр орқали, қалбга қалб орқали йўл топилади, кўнгил кўнгилдан сув ичади.

Халқимиз миллий мустақилликка эришиш арафасида маънавият бобида шундай таназулга келиб қолган эдики, ҳатто тарих кўзгуси бўлмиш кўҳна жой номлари ҳам шўровий номлар билан алмаштириб ташланган, бу иш тез суръатлар билан муттасил давом эттирилмоқда эди. Масалан, Тошкентнинг Кўкча даҳасидаги 13 асрлик тарихга эга бўлган Шайх Зайниддин бобо қабристони «Вилоят» қабристони деб, бу қабристондаги хилхоналар эса «Микоян хилхонаси», «Литвинов хилхонаси», «Авангард» хилхонаси» деб янгича номланган эди. Чунки бу атрофдаги маҳаллаларга собиқ Тошкент шаҳар ижроия комитетининг қарорига кўра шундай номлар берилган эди, ижроия комитетида эса ўз тарихига бефарқ қаровчи, миллий ғурури суиштирилган раҳбарлик қилишарди. Нафақат маҳаллалар,

балки пойтахтимиздаги туманлар ҳам шўроларга хос номлар билан аталарди: Октябрь, Ленин, Фрунзе, Киров, Куйбишев, Наримонов... ўша пайтлардаги шахримиз кўчаларию майдонлари бўйлаб сайр қилиб, лавҳаларга кўз ташласангиз, Ўзбекистоннинг пойтахтида турганингизга ишонмай қолардингиз. Деярли тўксон фоиз кўча ва майдонларнинг номлари оврўпоча ва шўроча эди. Тошкентнинг халқаро дарвозалари ҳисобланмиш аэропорт ёки темир йўл вокзалидан шаҳарнинг бирор манзилига борар экансиз, кўча ва майдонларнинг номларини ўқиб, ўзингизни бегона юртда юргандек сезардингиз. Масалан, аэропортдан Дўрмон қишлоғига Хмельницкий, Сапёрная, Ленин, Сталин, Маркс, Энгельс, Луначарский кўчаларини, Театральная, Сапёрная, Ленин, Революция сквери, Пушкин, Горький майдонларини босиб ўтар эдингиз. Хайкаллар ҳам шу тахлитда эди.

Темир йўл вокзалида поезддан тушиб, шаҳарга илк қадам қўйган кишининг кўзи дастлаб «туркистонлик» 14 комиссарга ўрнатилган хайкалга тушарди. Хайкалнинг номи шундай бўлса-да, аслида эса улардан биронтасининг ҳам кўҳна Тошкентга ҳеч қандай алоқаси йўқ, улар большевойларнинг комиссарлари, шўровий никобдаги ашаддий мустамлақачилардан эди. Бундай ҳолат вилоятларда ҳам мавжуд эди. Қишлоқ туманларига Оржоникидзе, Калинин, Ворошилов, Киров, Фрунзе, Москва каби номларни қўйиш бошланиб кетганди. Шўролар кон туси бўлмиш қизил рангни айниқса ёқтиришарди: «Қизил тонг» фабрикаси, «Қизил қўшин» маҳалласи, «Қизил Шарк» колхози, «Қизил партизан» совхози каби номлар деярли ҳар бир ҳудудда учраб турарди. Марказдаги машҳур майдонга таассуб қилувчилар Тошкентнинг бош майдонини оғиз тўлдириб «Қизил майдон» деб атарди. Албатта, миллатнинг гуллари бўлмиш зиёлилар орасида бундай ҳолатга муро-

сасиз бўлган шахслар ҳам бор эди. Лекин уларнинг дами ичида эди. Курашга чиқиш учун етакчилик қилувчи куч, мард ва шижоатли йўлбошчи йўқ эди. Халқимиз шундай сиймони сиртида эмас, дилида орзикиб кутарди.

* * *

Маълумки, ўзбек халқи жаҳон халқлари, жумладан, туркий халқлар орасида биринчилардан бўлиб ўтроқлашган қадимий маданий халқлардандир. Шаҳарларимиз ҳам, катта қишлоқларимиз ҳам азал-азалдан маҳаллаларга бўлинган. Чунки дарё бўйларидаги серхосил ерлар, табиий шароит шундай ҳаёт тарзини тақозо қилган. Қадимги туркий тилда **махалла** ибораси ўрнида **кўй** сўзи ишлатилган. Бу сўз **махалла-кўй** жуфт сўзи таркибида қўлланади. Тошкентда бир сўз икки ўринда — маҳалла ва турар жой маъноларини ифодалаган ҳолатларни учратамиз. Биринчиси, Собир Рахимов туманида Ҳофизкўй (хофиз — Қуръони каримни тўлиқ ёд олган қори) маҳалласи бор. Иккинчиси, Шайхонтохур тумани, Кўкча даҳасидаги Шайх Зайнидин бобо қабристонини атрофидаги жойлар қадимда Кўйи Орифон — орифлар (етарли диний ва дунёвий билим эгалари) маҳалласи дейилган. Кўй ибораси Туроннинг бошқа ҳудудларида ва бир қатор туркий халқларнинг тилларида ҳам сақланиб келмоқда. Қримдаги туманлардан бири Жонкўй деб аталади. Туркия Жумҳуриясида кўй ибораси маҳалла атамаси ўрнида расман қўлланади: Бакиркўй, Отакўй, Хўжакўй ва ҳоказо.

Ўтмишда катта шаҳарларимиз аввало даҳаларга, даҳалар эса маҳаллаларга бўлинган. Маҳаллалардаги ҳокимиятни элликбоши бошқарган, диний ишларга маҳалла масжидининг имоми етакчилик қилган. Маҳаллаларга бўлинган катта қишлоқларни амин бошқарган, кичик қишлоқларни қишлоқ оқсоқоли идора қилган.

Хар бир маҳалланинг ўз гузари бўлган. Гузарда чой-

хона, нонвойхона, баққоллик, қассоб дўкони, масжид, ховуз, сартарошхона, ямоқчилик дўкони бўлган. Масжидда имом хатиб, мутавалли, сўфи ишлаган. Улар масжидга бириктирилган вақфдан келган маблағдан маош олган. Чоризм даврида вақф мулки бекор қилинган, маҳалла аҳли таъминотида бўлишган. Маҳаллада **қоровул** бўлган-у, **фаррош** бўлмаган. Озодалиқ ишлари билан барча аҳоли шуғулланган. Агар эътибор берган бўлсангиз, супургилар асосан уч турли бўлади (рамзли қилиб айтганда): эркак супурги, хонаки супурги ва жажжи супурги. Узун бандли эркак супурги билан тик турган ҳолда катта кўча ва майдонлар супурилади. Хонаки супургилар билан асосан хотин-кизлар эгилган ҳолда хоналарни, ховли саҳнлари ва кўча эшик олдиларини супуради. Жажжи супургилар эса бир қариш-бир ярим қариш узунликда бўлиб, қизалокларнинг ўйинчоқларидан ҳисобланади ва улар ёшликдан супуриш-сидириш, саранжом-саришталикдан кўникма ҳосил қилиш воситаларидан бири вазифасини ўтайди. Ўзбек маҳалласида тарбияланган ўзбек аёли хох бой-бадавлат бўлсин, хох кам таъминланган бўлсин, бу фарқлардан қатъи назар, уй ичини ва ховли рўяни супуриб-сидиришни ўзи бажаради ва шундан завқ ҳам топади.

* * *

Халқимизда «Катта карвон қаёққа юрса, кичик карвонлар унга эргашади» деган мақол бор. Пойтахтимиз — Тошкент катта карвон демак. Мамлакатимиздаги барча катта-кичик шаҳар ва қишлоқлар хар борада Тошкентдан ибрат олади, унга эргашади. Яна шуни ҳам алоҳида таъкидлаш ўринлики, Тошкент мамлакатимиз ва бошқа давлатларда яшовчи бутун ўзбеклар учун, барча Ўзбекистонликлар учун бирдек тегишли, бирдек кадрли ва бирдек сеvimли шахри азимдир. Қолаверса,

бугунги кунда мамлакатимизда мавжуд бўлган 8349 маҳалланинг 474 таси Тошкентдадир. Умуман олганда, маҳаллалар бўйича Ўзбекистонда 40 мингга яқин киши бюджетдан ойлик олиб яшайди. Шу ҳолатдан келиб чикиб, маҳаллалар ҳақидаги ҳикоямизни Тошкент тўғрисидаги фикрлар билан давом эттирамиз.

* * *

Тошкент 20 асрдан ортиқ тарихга эга. Бизгача етиб келган ёзма манбаларда келтирилган маълумотларга қараганда, Тошкентнинг энг қадимги номи «Чоч» бўлган. Милодий саккизинчи асрнинг бошидан бошлаб, араб манбаларида «Шош» деб аталган. Аслида «Шош» дегани ҳам «Чоч» деганидир. Чунки, араб алифбосида «ч» ҳарфи йўқ. Илк ўрта асрларда Тошкент «Чоч», «Шош», «Шошкент», «Мадина аш-Шош», «Бинкат» ва «Таркан» деб ҳам номланган.

Шаҳримиз «Тошкент» номи билан даставвал Абу Райҳон Беруний ва Маҳмуд Кошғарийнинг асарларида тилга олинган. Тошкент дегани тошдек мустаҳкам шаҳар деганидир.

Тошкент географик жиҳатдан қулай, мўътадил иқлимли ерда — Чирчиқ дарёси воҳасида, савдо қарвонларининг йўли устида жойлашган. У Чирчиқдан қазиб олиб келинган Бўзсув ва унинг ирмоқларидан сув ичади.

Тошкент асрлар мобайнида бутун Туркистоннинг маданият, илм-фан, ҳунармандчилик, савдо-сотиқ ва диний марказларидан бири бўлиб келган. Фикримизнинг исботи учун X асрга оид иккита мисол келтирамиз. «Худуд ал-олам» («Оламнинг чегаралари») китобида ёзилишича, Тошкентда камон ва ўқ-ёй ясалган, камони шошийлар бутун дунёга жуда машҳур бўлган. Марҳум шарқшунос олим Абдусодиқ Ирисовнинг тадқиқотларига кўра, Тошкент ўша олис замонлардаёқ кўз

шифокорлари — офтольмологлари билан ҳам донг қозонган. Улар «каҳҳол» деб аталган бўлиб, ҳозирги тиббиётда катаракта (кўз қорачигини парда қоплаши) деб аталувчи хасталикни операция усули билан даволай олиш маҳорати ва малакасини эгаллаган юксак билимли шифокорлар бўлишган. Кўз дардига чалинган кишилар олис-олис юртлардан Тошкентга келиб, даво топиб қайтишган.

Тошкент ўз ўтмиш тарихида гоҳ юксалган, гоҳ таъназулга юз тутган. Баъзи даврларда мустақил ўзбек давлатларига пойтахт бўлган, кўпинча эса вилоят маркази ҳисобланган.

Ўзбекистон Аллоҳнинг назари тушган диёр экан, унинг ҳозирги пойтахти — Тошкент ҳам Тангри таолонинг бундай марҳаматига ноил бўлган шаҳарларимиздан бири дейишни истардик. Зотан, Тошкент Холиқи муаззам азизу мукаррам қилиб яратган кўплаб табаррук зотлар таваллуд топган ёки бўлмаса шу ерда униб ўсиб, камолотга етган кўплаб буюк зотларга ватан бўлган қадамжолардандир. Муҳаддис ва муҳандис имом Шоший, Шайх Зайниддин бобо, шоир Бадр Чочий, Шайх Хованди Тохур сингари зотлар шулар жумласидандир. Бобур мирзонинг онаси Қутлуғ Нигор ойим ҳам шу ерда таваллуд топган (ва Кобулдаги «Боғи Бобур»да дафн этилган). Нафақат Тошкентнинг ўзи, балки унинг тўрт томони ҳам Аллоҳ таоло азизу мукаррам қилиб яратган улуг сиймоларга макон бўлган. Булар — Туркистон пири Аҳмад Яссавийнинг авлодлари ва издошлари бўлмиш вали зотлардир. Гойиб ота, Қўшчи ота, Саид ота, Ваққос ота, Қўйлик ота, Занги ота каби азиз зотлар шулар жумласидандир.

Тошкентнинг диний марказлардан бири бўлиб келгани унда кўплаб мадрасалар, жоме ва маҳалла масжидлари, хонақо ва қорихоналар, буюк уламолар дафн этилган мақбаралар бунёд қилингани билан ҳам аён

дир. Рус муаллифи А. Добросмисловнинг 1912 йилда Тошкентда чоп этилган «Ташкент в прошлом и настоящем» китобида ёзилишича, 1911 йилда Тошкентнинг Эски шаҳар қисмида 333 та, янги шаҳар қисмида 16 та масжид бўлган. Шаҳарда жами 26 та мадраса фаолият кўрсатган. Уларнинг кўпчилиги шўролар замонида бузиб ташланган. Эндиликда ўша 26 мадрасадан фақат 3 таси – Кўкалдош, Бароқхон ва Абдулқосим мадрасалари сақланиб қолган. Абдулқосим мадрасасида ёзувчи Абдулла Қодирий сингари кўп улуг зотлар таҳсил кўришган. Бу Мадраса дастлабки йилларда «Мўйи муборак» деб аталган, чунки унда ҳазрат пайғамбаримиз Муҳаммад алайҳиссаломнинг муборак соч толалари сақланиб келган.

Шўролар замонида масжидларга ҳам қирон келтирилган, уларнинг тўксон фоизга яқини буздириб юборилган. Истиқлол арафасида сақланиб қолганлари ҳам қаровсиз эди, баъзиларидан бошқа мақсадларда фойдаланиларди. Масалан, Тўхтабой жоме масжиди шампан виноси ва пиво сақланувчи омбор қилиб қўйилган эди. Форобий кўчасидаги Миродилбой масжидида керосин сотувчи дўкон очилганди ва ҳоказо.

Давлат пойтахтсиз бўлмайди, пойтахтсиз давлатни тасаввур қилиш мумкин эмас. Халқимиз ўз тарихида кўплаб салтанатлар, хоқонликлар, хонлик ва амирликлар тузган экан, табиийки, уларнинг ўз пойтахтлари бўлган. Уларнинг айримларини келтирамиз: Самарқанд, Урганч, Қубо, Бухоро, Тошкент, Андижон, Қўқон, Хива ва бошқалар. Буларнинг айримлари ўз пайтида халқаро миқёсида пойтахт ҳисобланган бўлса, бошқалари Туркистоннинг маълум ҳудудлари доирасидаги давлатларимизнинг пойтахтлари бўлган. Тошкент 1991 йилнинг 31 августидан бошлаб Ўзбекистон Республикасининг пойтахтидир. «Ахир, Тошкент 1930 йилдан бошлаб Ўзбекистон ССРнинг пойтахти бўлган эди-ку»,

деган савол туғилиши мумкин. Йўқ, Тошкент илгари пойтахт эмасди, мустамлака бир ўлканинг маркази эди, холос.

Чунки, пойтахт бўлиш учун аввало пойтахтлик мақоми керак. Жумладан, унда чет эл мамлакатларининг элчихоналари, халқаро ташкилотларнинг ваколатхоналари бўлиши лозим. Пойтахтда мустақил давлатнинг давлат ва ҳукумат идоралари жойлашади. Пойтахтга пойтахтлик мақоми мустақил давлат томонидан берилади. Ўзбекистон миллий мустақилликка эришгач, Тошкент чин маънода пойтахтимиз бўлиб қолди. Пойтахт бир давлатда фақат битта бўлади.

* * *

Ўз вақтида Тошкентга соҳибқирон Амир Темурнинг ҳам назари тушган эди. Истиқлол йилларида Тошкентимиз яна бир шарофатли назарга сазовор бўлди. Бу Президент Ислам Каримовнинг қутлуг нигоҳидир, десак чин ҳақиқатни айтган бўламиз.

Дарҳақиқат, пойтахтимиз истиқлол йилларида Ислам Каримовнинг ташаббуси ва давлат бошлиғи сифатидаги муттасил эътибори, жонқуярлиги, саъй-ҳаракати туфайли улкан қурилиш майдонига айланди, қайта чирой очди ва дунёдаги энг кўркем ва замонавий шаҳарлардан бирига айланиб бормоқда.

Тошкентда илк кўчалар пайдо бўлганига икки минг йилдан ошган. Бирок, мустабид шўро замонида, етмиш йил давомида шаҳарнинг кўҳна қисми ўз ҳолига ташлаб қўйилди, қаровсиз қолдирилди, на газлаштирилди, на коммуникация тармоқлари бунёд этилди, аҳолининг замонавий даражада турмуш кечириши учун шарт-шароит яратиб берилмади. Бунга қўшимча Эски шаҳарнинг тақдири Тошкент Бош режасида узил-кесил белгилаб берилмади. Бу – дард устига чипқон бўлди. Эски шаҳарликлар «ана бузармиш, мана бузармиш» деган

шубҳалар оқибатида ўз ҳовли-жойларига қарамай, ота-боболаридан қолган иморатларни таъмирлашга, янги бинолар қуришга қўллари бормай қўйди. Натижада Эски шаҳар қиёфаси XIX асрда қандай бўлса, шундай бўлиб қолаверади. *Гўё бу ерда тарих тўхтаб қолгандай эди.* Эски шаҳардан путур кетди. Истиклол арафасида Тошкентнинг кўҳна қисми анча харобалашиб қолган эди. Ўзбекистондай бой ўлканинг марказида шундай ҳолатнинг юз бериши номуносиб бўлса-да, бундай аҳволни яхшилаш учун саъй-ҳаракат қилувчи бирор жонкуяр ва мард инсон — қўлидан иш келувчи, ватан-парвар раҳбар топилмасди.

Миллий истиклолнинг ҳаётбахш эпкини Эски шаҳарга ҳам кенглик, ободонлик, фаровонлик, замонавий турмуш олиб келди. Эски шаҳарни ободонлаштириш Президент Ислом Каримовнинг шахсан ташаббуси билан бошлаб юборилди. Юртбошимизнинг ҳар бир ташрифига Эски шаҳар ҳаётида тарихий воқеа бўлди, ўчмас из қолдирди, янгилик келтирди. Бундан лоақал тўрт-беш йил аввал Форобий, Сағбон, Қорасарой кўчаларига йўли тушган одам, бугунги кунда бу кўчаларни таниши амримаҳол. Эндиликда уларни шоҳкўчалар деса арзийди. Пиёдалар учун ҳам, шахсий ва жамоат транспортда юривчилар учун ҳам барча шароит муҳайё — йўллар кенг ва равон.

* * *

Кишиларнинг тарихан шаклланган, оиладан кейинги бирлиги — бу маҳалладир. Маҳаллани, агар таъбир жоиз бўлса, йирик бир оила дейиш мумкин. Ўтмишда ҳар бир маҳаллада асосан бир касб-кор одамлари — ҳамкасабалар истиқомат қилишган. Маҳаллалар шунга қараб номланган: заргарлик, мискарлик, кўнчилик, парчабоб, косибчилик, пичоқчилик, эгарчи, темирчи, такачи, ўқчи ва ҳоказо. Ҳозирги кунда замона зайли

билан бир маҳаллада турли касб-кор кишилари яшайди. Лекин шу билан бирга, асосан ҳамкасбларнинг хонадонлари яшайдиган маҳаллалар ҳам йўқ эмас. Масалан, «Профессорлар», «Олимлар», «Шифокорлар», «Геологлар» каби маҳаллалар мавжуд.

Оиланинг рисоладагидек бўлиши, эр-хотиннинг тинч-тотув, пири бадавлат, ували-жували бўлиб юришида қўни-қўшнилари, маҳалла-қўйнинг таъсири кучлидир.

Айниқса, ёш авлод тарбиясида маҳалланинг ўрни катта. Ўсмирлар обрўли маҳалла оқсоқолларидан ҳайиқиб туради, уларнинг салобати таъсирида ўзларини ноҳўя хатти-ҳаракатлардан тияди. Кимдандир ҳайиқмаган бола бевош бўлиши ҳеч гап эмас.

Қизлар ҳаё ва ибони дастлаб оилада, кейин маҳаллада ўрганади, катталардан дакки эшитмай деб очик-сочик кўча-кўйга чиқавермайди. Бўлажак келин ёки кўёвларининг кимлигини ота-оналар маҳалла катталаридан суриштиради. Совчилар ҳам келин бўлмишнинг, кўёв бўлмишнинг уйига қадам ранжида қилишдан аввал қўшнилари, хонадонига қадам қўяди, уларнинг берган холис баҳосига қараб иш тутлади. Шунинг учун ҳам «Бир болага етти қўшни ота-онадир», деган нақл бор.

Муборак ҳадисда айтилганидек, шариат бўйича ҳар бир оила учун ўнг, сўл, орқа ва олди томондаги қирқтадан хонадон, жами бир юз олтмиш хонадон қўшни мақомидадир. Қўшнининг қўшнига шаръий ҳаққи бор. Қўшни мусулмон бўладими ёки ғайридин бўладими — қўшничиликда бунинг аҳамияти йўқ. Қўшни ўз оти билан қўшнидир! Қўшнилар билан тинч-тотув, апоқчапоқ яшаш шарт. «Қўшнинг тинч — сен тинч», «Агар гилам сотмоқчи бўлсанг, қўшнингга сот, бир четида ўзинг ўтирасан», «Ўзокдаги қариндошдан яқиндаги қўшнинг афзал» каби мақоллар ана шундан дало-

лат беради. Маҳалла-қўй, қўшнилари яхши-ёмон кунларда, тўй-маросимларда кунингизга биринчи бўлиб ярайди.

* * *

«Маҳалла» хайрия жамғармасининг тузилиши маҳалланинг анъанавий тарбия ўчоғи эканини яна бир бор тасдиқлади, унинг зиммасига замон талабларидан келиб чиқиб, янги вазифалар юклади, маҳалла мақомини ҳар қачонгидан кўра оширди. Кўп қаватли уйлар жойлашган ҳудудларда ҳам янги-янги маҳаллалар тузилаётгани, республикамизда яшовчи бошқа халқлар орасида ҳам маҳалладошлар сафи тобора кенгайиб бораётгани бу институтнинг халқчиллигини яна бир бор тасдиқлайди. Эндиликда илғор фикрли кишилар бошчилик қилаётган маҳаллалардаги жамоатчилик фикри муайян маънавий куч бўлиб қолди.

Бизнинг кузатувларимизча, Тошкент маҳаллалари бўйлаб қилган саёҳатимиз таассуротларига кўра бугунги кунда Тошкентда 5 хил маҳалла мавжуд.

1. Эски маҳаллалар. Булар XIX асрда ва XX асрнинг биринчи чорагида қурилиб, шаклланган ва айрим ўзгаришларни (электр ва телефон тармоқлари, сув ва газ қувурлари, канализация ўтказилган) ҳисобга олмганда ташқи қиёфаси деярли ўзгармаган маҳаллалар. Булар асосан пойтахтимизнинг Собир Раҳимов, Шайхонтоҳур туманларида мавжуд.

2. Бир қисми кўҳна иморатлар, бир қисми режали тарзда бунёд этилган ҳовлилари турар жойлар (участкalar)дан иборат маҳаллалар. Бундай маҳаллалар ҳам Собир Раҳимов ва Шайхонтоҳур туманларида учрайди.

3. Асосан режали тарзда қурилган уй-жойлар (участкалар)дан иборат маҳаллалар. Бундай маҳаллалар Учтепа туманида кўпчиликни ташкил этади, шаҳримиздаги бошқа туманларда ҳам бор.

4. Кўпчилиги кўп қаватли уйлардан, оз қисми шахсий уй-жойлардан иборат маҳаллалар. Бундай маҳаллалар Чилонзор, Сергели туманларида кўпроқ учрайди.

5. Фақат кўп қаватли уйлардан иборат маҳаллалар. Бундай маҳаллалар асосан шаҳримиз марказида бор. Масалан, Марказ-1 даҳасида жойлашган «Нур» маҳалласини мисол қилиб келтириш мумкин.

Дунёнинг ҳеч бир мамлакатада ўзбек маҳалласига айнан ўхшаш ижтимоий бирлик ва тузилма бўлмаса керак. Ўзга юртларда оиладан кейин тўғридан-тўғри жамият бошланса, бизда эса орада маҳалла деган тузилма бор. Ўзбек маҳалласининг асрлар бўйи шаклланган, аجدоддан авлодга ўтиб келаётган ўз қонун-қоидалари бор. Маҳаллада ҳар бир фарзандга етти қўшни ота-оналик қилади: тергаши, дакки бериши, насиҳат қилиши, маслаҳат бериши мумкин. Буларга ёшлар қулоқ солади.

Ўзбек маҳалласида ёшлар катта ёшлилардан, хотин-қизлар эркаклардан ҳайиқади, ийманади. Бунда гап кўп.

Маҳалла идорасида бирор фуқаро ҳулқ-атворининг муҳокама қилиниши суд мажлисидаги муҳокамадан кучлироқ ва таъсирлироқдир.

Ўзбек маҳалласида қувонч ҳам, ташвиш ҳам ўртада. Шундан келиб чиқиб айтсак, маҳаллани катта бир оила дейиш мумкин.

* * *

Бизким, ўзбекларда «Қўш уясида кўрганини қилади», «Онасини кўриб қизини ол» деган мақоллар жуда машҳур. Ўйлаймизки, бу янглиғ иш тутишлар бошқа халқларга ҳам хосдир. Наслни яхшилаб боришга интилиш оилавий турмушдан кутилган пировард натижа бўлса, ажаб эмас. Зеро, носоғлом отадан Алпомишлар, муте онадан Барчинойлар вужудга келмайди. Соғлом оила ва юксак ахлоқий муҳит бир-бири билан чамбарчас боғлиқ нарсалардир. Бирисиз иккинчиси бўлиши

мумкин эмас. Айни шу кунларда кўхна маҳаллаларимизда яшаб турган авлоднинг биринчи даражали қариндошлик таркибини қуйидагича белгилаш мумкин: бобо ва бувилар, ота ва оналар, ўғил ва қизлар, неваралар, аваралар, чеваралар.

Қариндошлик таркибини бундай алоҳида баён этишдан мақсадимиз шуки, бугун яшаб турган ялпи аҳолини бир бутун авлод деб тушуниш керак ва шу ҳолатдан келиб чиқиб масалага ёндошмоқ лозим. Бу билан айтмоқчимизки, бобо ва бувиларимиз **ўз мақомларида**, ота ва оналаримиз **ўз мавқеида**, ўғил ва қизларимиз, неvara, авара ва чевараларимиз **ўз ўринларида** ўзаро боғлиқлик масъулиятларини чуқур англаб етишлари зарур. Масалан, бобо ва бувиларимиз яхши қариган бўлсалар, яъни ширин сўз, дуоғўй бўлсалар, ёшларига ярашмаган қилиқлардан мутлақо мусаффо бўлсалар, бир сўз билан айтганда, оила аъзоларига ҳар томонлама ибрат бўлсалар, оилада соғлом ахлоқий муҳит вужудга келишига катта ҳисса қўшадилар, албатта. Бу гапни ота-оналарга нисбатан ҳам айтиш мумкин. Оиланинг нисбатан ўрта аъзолари бўлмиш ўғил-қизлар, нисбатан кенжа аъзолари бўлмиш неvara, аваралар ва ниҳоят чеваралар ўзларининг дунёга келишларига сабабчи бўлмиш ёши улуг қариндошлари – бобо ва бувилари, ота ва оналари олдидаги фарзандлик масъулиятлари ва бурчларини доимо ёдда сақлашлари зарур. Халқимизда «Ёшликда нима эккан бўлсанг, қариликда шуни ўрасан» деган мақол бежиз айтилмаган. Ўзбек маҳалласида бу халқ мақоли тез-тез қулоққа чалинади.

Ҳар бир жамият – оилалар мажмуидир, ундаги маънавий муҳит ҳам барча оилалардаги одоб-ахлоқдан келиб чиқади. Жамиятдаги ахлоқий муҳитни янада соғломлаштириш ва гўзаллаштиришни жисмонан ва маънан етук оилалар мисолида илмий ўрганиб чиқиш ва тегишли илмий хулосалар ясаб, уларни тарғиб қилиш,

турмушга жорий этиш лозим, яъни таълим-тарбия ишларини ижобий мисоллар асосида олиб борган маъқул. Худди шунга ўхшаш жисмонан ва маънан кемтик оила аъзолари нима учун шундай бўлиб қолганини ҳам илмий ўрганиб чиқиб, натижаларидан тегишли хулосалар чиқариш лозим. Икки ҳолат бўйича (ижобий ва салбий) хулосалар таққосланганда, бугунги авлод ҳақидаги умумий манзара ҳосил бўлади.

Авалло ҳар бир ўғил-қиз ўз ота-онасининг иззатини жойига қўйиб, улар билан фахрланиб, уларнинг касб-корига ҳурмат билан қараши лозим. Кўхна маҳаллаларда бундай удум ҳамон сақланиб келмоқда. Балоғатга етгач, фарзандлар ота-она касбини тутадими, тутмайдами – бу бошқа масала. Лекин ота-она йўлидан борган ўғил-қизлар турмушда кўпроқ муваффақиятга эришаётгани бор гап. Аждодлари, ота-оналари билан фахрланиш, умуман олганда ҳам, яхши одат, яхши фазилат. Ёшларни шундай руҳда тарбиялашда машҳур сиймолар ҳақида уларнинг фарзандлари ёзган асарлар алоҳида аҳамият касб этади. Биз бу ўринда профессор Омонулла Файзуллаев тузган «Шайх Зайниддин бобо Тошкандий шажараси»ни, таниқли ёзувчи, эндиликда марҳум Ҳабибулло Қодирийнинг Абдулла Қодирий тўғрисидаги «Отам ҳақида» китобини, таниқли исломшунос олим Шамсиддин Бобохоновнинг «Муфтий Зиёвуддинхон ибн Эшон Бобохон» номли китобини, ёзувчи Олмоснинг Фафур Гулом ва Мухаррам ая, адабиётшунос олима Ҳулкар Олимжонованинг эса Ҳамид Олимжон ва Зулфия ҳақидаги хотира мақолалари ва эсселарини мамнуният билан тилга олиб ўтишни жоиз деб биламиз. Бундай асарлар бамисоли аждодлар билан авлодлар бирлигини кўрсатувчи маънавий кўприк бўлиб хизмат қилади.

мумкин эмас. Айни шу кунларда кўхна маҳаллалари-

* * *

Ўзбек маҳалласи ҳақида сўз бораётган экан, Президент Ислон Каримов томонидан 1998 йил 28 октябрда имзоланган тўй-ҳашамлар, оилавий тантаналар, маърака ва маросимларни, марҳумлар хотирасига бағишланган тadbирларни ўтказишга доир фармони тилга олиб ўтиш зарур. Бу фармон баъзи бир муаллифлар юзак тушунганларидек, тўйлар ва бошқа маросимлар ҳақида эмас, балки уларни қандай ўтказиш тўғрисида, бундаги меъёр ва ахлоқ-одоб қоидаларига риоя қилиш ҳақидадир. Масалага ана шундай теран ёндашмоқ керак. Чунки тўйлар ва бошқа маросимлар ўтмишда ҳам бўлган, ҳозир ҳам бор ва бундан кейин ҳам бўлажак.

Маълумки, инсон ҳулқи табиатан тuzилишдан кўра бузилишга мойил. Шунинг учун ҳам муттасил равишда одамларни ёмон нарсалардан, шу жумладан, шухрат-парастлик, дабдабабозлик, исрофгарчиликка йўл қўйиш, ўзини кўз-кўз қилиш, миллат одати ва анъаналарини менсимаслик, атрофда яшаётган одамларнинг ҳол-аҳволини инобатга олмаслик каби иллатлардан қайтариб, меҳр-окибатли, камтарин, саховатли, ҳалол бўлишга чорлаб туриш лозим. Бу ҳақда ўтган асрда Махмудхўжа Бехбудий, Мунавварқори, Абдулла Авлоний, Тўлаган Хўжамёров (Тавалло) сингари жаҳид зиёлилар қайғуриб ёзишган.

Фуқароларимиз томонидан мамнуният ила қизғин кутиб олинган Президент фармонининг ижроси узок йилларга мўлжалланган. Чунки халқимиз мавжуд экан, юртимиз тинч-осуда экан, маҳалла-маҳалла бўлиб яшар эканмиз, турмушимиз фаровонлашиб борар экан, тўйларимиз, оилавий тантаналаримиз, маърака ва маросимларимиз, марҳум ва марҳумаларимиз хотирасига бағишланган дунёвий ва диний тadbирларимиз мудом давом этаверади. Колаверса, ижтимоий иллатлардан бир йўла

билан бир маҳаллада турли касб-кор кишилари яшай-тига, ижтимоий иллатлар кўхна ҳам, янги ҳам бўлиши, биридан қутулиб, иккинчисига тутилиш ҳам эҳтимолдан холи эмас.

Ислон Каримовнинг «Шарқ» нашриёт-матбаа концернининг Бош таҳририяти томонидан 1998 йилда чоп этилган «Инсон бахт учун туғилади» номли китобида шундай ҳикматли сўз бор: **«Ўзбек халқи азалдан жамоа туйғусига мойил»**. Юртбошимизнинг халқимизга нисбатан айтган бу ибораси замирида чуқур маъно мужассам. Жамоа туйғуси бўлмаган халқда сахийлик ҳам бўлмайди. Сахийлик бўлмаган ерда ўртадан меҳрокибат кўтарилади. Жамоа туйғусидан саховатлили келиб чиқади. Жамоа туйғусига мойиллик халқимизнинг биринчи фазилати десак, балки янглишмаган бўлармиз. Чунки унинг феъл-атвори шундай, зуваласи шундай қорилган. Дарҳақиқат, халқимиз — саховатли халқ. Топганини эл-юрт олдига қўйсам дейди. Шундан завкланади, меҳмон чехрасидаги табассумдан маънавий роҳатланади. Шу боис халқимизни тўйсеварликда айблаб бўлмайди. Гар айбласак, ўз-ўзимизни камситган бўламиз. Тўйсеварликни сахийлик, саховатпешалик фазилатларидан бири, деб қарамоқ керак. Тўй қилмаган ёки тўйга бормаган ўзбек топилмаса керак. Биз кимосдига тўй беришларни назарда тутаётганимиз йўк, албатта. Тўю маъракаларда «мусобақа» эмас, хайр-саховат устувор бўлгани маъқул.

Қўшни дейилганда, юкорида ҳам бу ҳақда тўхталиб ўтдик, эндиликда айрим кишилар тушунганидек, ҳовлингизнинг икки томонида яшовчи ёки бўлмаса, сиз билан бир подъездда истикомат қилувчи кишиларгина кўзда тутилмайди, балки ўнг томондаги 40 хонадон, сул томондаги 40 хонадон, олд тарафдаги 40 хонадон, орқа тарафдаги яна 40 хонадон, жами 160 хонадонда яшовчиларнинг барчаси сизга қўшни мақомида бўла-

ди. Бундай кўшничилик муносабати Ўзбекистондек кўпмиллатли мамлакатимизда бир оила аъзоларидек ахил бўлиб яшашда, ягона ватан ва ватанпарварлик туйғусининг шаклланиб, камол топишида, шу давлатнинг фуқароси бўлгани учун фахрланиш туйғусини туйишда катта аҳамиятга моликдир. Маҳаллаларимизда ўтаётган мазмунли ва тартибли тўйларимиз, оилавий маросимларимиз, маъракаларимиз халқлар ўртасидаги дўстликни мустаҳкамлашда муҳим ва халқчил омиллардан бири бўлиб келмоқда. Ва бундан кейин ҳам шундай бўлиб қолажак.

Тўй борасидаги халқимизнинг азалий удумлари республикаимизда яшовчи эл ва элатлар, жумладан, рус, украин, корейс ҳамюртларимиз турмушига ихтиёрий равишда аста-секин кириб бораётгани хусусидаги далилларга шохидмиз, чунки биз уларни тўю маъракаларимизга айтамыз, уларнинг тўю маъракаларида бир кўшни, бир ҳамкасаба сифатида қатнашамиз.

Ижтимоий ҳодиса. Тўй ҳам, маърака ҳам, маросим ҳам шахсий иш эмас, балки ижтимоий ҳодисадир. Бу — биринчидан. Иккинчидан эса, халқимизнинг миллий қиёфаси, характери (феъл-атвори), ўзига хос турмуш тарзи, салоҳияти, дунёқараши, тафаккури, онги, қалби, одамгарчилиги, орзу-умидлари, фазилату камчилиги, бир сўз билан айтганда, бутун борлиги ана шу тўй-хашамларда, оилавий тантаналарда, маърака ва маросимларда, марҳум ва марҳумаларнинг хотираларига бағишланадиган тадбирларда яққол намоён бўлади. Буларни ўзбек халқининг қандай халқ эканини кўрсатувчи мисоли бир кўзгу дейиш мумкин. Бундаги бош омил, бош асос халқимизнинг азалдан жамоа туйғусига мойиллигидир. Айниқса, ўзбек маҳалласида жамоа туйғуси устувордир.

Ҳалолдан топиб, бойиган кишилар ўз маблағини ҳеч қачон бир-икки кунлик тўй-хашам ва шу каби издиҳом-

ларга сарфлаб, елга совурмайди. Заҳмат чекмай, нопок йўллар билан, ноҳалол усуллар билан бой бўлган кишилар исрофгарчилик қилиши мумкин.

Меҳмондорчилик бошқа нарса, едириб-ичириб, тўйдириш яна бошқа нарса. Биринчисида ғараз йўқ, иккинчисида ғараз бор, қилинган сарфиёт эвазига таъма кутиш бор, бу — ғараздир. Буларни фарқламоқ зарур. Айтилган жойга шундан келиб чиқиб борилса, олам гулистон. Шунда беш юз кишилик, минг кишилик, бир ярим минг кишилик издиҳомлар бўлмайди, айтилганларнинг чораги ҳам тўпланмаслиги мумкин. Маълумки, **таклиф қилувчилар бор, ташриф буюрувчилар ҳам бор.** Улар кимлар, нима мақсадда таклиф этадию не ниятда борилади? Ким кимларни таклиф этадию ким кимларникига боришни ўзига эп билади ёки эп билмайди? **Буларнинг замирида ғараз бўлиши ҳам, бўлмаслиги ҳам мумкин.** Шунинг учун унутмаслик керак. Айтмоқчимизки, исрофгарчиликларга бош сабабчи таклиф этувчилар бўлса, унинг «ижрочи»лари, яъни ташриф буюрувчилар — исроф қилувчилар ҳам бундай гуноҳга шерикдир. Исроф қилувчилар бўлмаса, исрофгарчилик ҳам келиб чиқмайди. Шунинг учун ҳам айтилган жойга ташриф буюришдан олдин таклиф қилувчининг шахсияти, тўю маъракасини қандай йиғилган ва топилган маблағи ҳисобидан қилаётганини бир чамалаб кўриб, шунга қараб бориш-бормасликни ҳал қилган маъқул. Бундай иш тутуми айниқса давлат хизматидаги кишилар, раҳбар шахслар учун зарур.

* * *

Маҳалла дегани қадимий ва анъанавий урф-одатларимиз, тўю маъракаларимиз, турли маросимларимизнинг олтин бешиги, яшаш ва ривожланиш жойи дегадир. Маҳалламиз барқарор экан, миллий урф-одатларимиз яшайди, халқимиз ўзбек халқи сифатида сақ-

ланиб қолади. Мавзу тақозоси билан энди айрим ўзига хос урф-одатларимиз ҳақида сўз юритамиз.

Тириклик зийнати. Маҳаллаларда кенг тарқалган йўқлов тириклик учун ҳам, охират учун ҳам керак кўхна миллий удумларимиздандир. **Йўқлов** — бу маълум бир муносабат билан кутлаш, эслаш ва хол-аҳвол сўраш учун қариндош-уруғ, дўст-ёрларнинг бир-бирларига ҳеч бир тақаллуфсиз (тўй-ҳашамлардан йўқловнинг фарқи шуки, ташриф буюрувчи таклиф этишларини кутиб ўтирмайди) бориш одатидир. Йўқловнинг турлари кўп: келинни йўқлаш, фарзанд қўрган аёлни йўқлаш, муборак ҳаж зиёратидан, ҳарбий хизматдан, ўқишдан, саёхатдан, дам олишдан қайтган кишини йўқлаш ва ҳоказо. Йўқловнинг турларидан бири беморни касалхонага ёки уйига бориб йўқлашдир. Бемор йўқланганда унинг ҳузурда узок ўтирилмайди, ўлимдан, ваҳимали гаплардан сўзлашилмайди. Йўқлов билан борганлар азиз меҳмон сифатида кутилади, зиёфат билан кузатилади, беморни йўқлаш бундан мустасно.

Йўқловнинг энг буюғи — бу таъзия изҳор қилгани боришдир. Шунинг учун ҳам халқимиз «Йўқлов — тириклик зийнати» дейди. Йўқлов ҳақида махсус тўхталишимизга сабаб шуки, кўпгина чиқишлар ва мақоаларда йўқловнинг мазмун-моҳиятига етмасдан, энг беозор, жуда кичик доирада, энг синашта ва қадрдон кишилар иштирокида ўтадиган қадимий миллий одатларимизни бошқа, бизга ёт нарсаларга аралаштириб юбориш ҳолатлари ҳам, афсуски, йўқ эмас.

Маълумки, кишининг қайфияти табиат билан, йил фасллрининг алмашиб туриши билан узвий боғлиқ. Кўклам келиб, гул мавсуми бошланиши билан киши қайфияти чоғ бўлади. Азиз одамларини яқин орада йўқотган кишилар учун гул мавсуми хотираларни қайта эсга солиб юборади. Мотамли кишиларнинг кўнгли чўқади. Шунда уларнинг яқин қариндошлари, синашта

кўшнилари ҳеч бир тақаллуфсиз кўнгил сўрагани эшикдан бирин-кетин кириб келади. Бу маърака марҳум ёки марҳуманинг **гули** — гул маросими дейилади. Ўзбек маҳаллаларида ҳамон гул маросими ўтказиб келинмоқда.

Биринчи ёққан қор ҳам кишида ажиб туйғуларни, хотираларни қайта уйғотади. Шунда ҳам азадор хонадонларга яқин кишилари йўқлов билан ҳеч бир тақаллуфсиз кириб келади, вафот этган кишининг хотираси учун **қорёғди** маросими ўтказилади. Яқин ва азиз одамларидан жудо бўлиб, бошларига мусибат тушган инсонлар гул ва қорёғди удумларимиз нақадар зарур одатларимиздан эканини ўз таналарида туйган бўлиши турган гап. Одам тафтини одам олади, кўнгил сўрашлар кўнгиллардаги доғу ҳасратларнинг тезроқ тарқалишига ёрдам беради.

Қорхат ёзиш, қорхат ёзиб ютиш ёки уни топиришда «кўлга тушиб қолиб юткизишларнинг», қорхат зиёфатларининг ўзгача завқи бор, албатта. Бу одат ҳаёт завқи ва сурурини оширади. Айтишларича, Жомий ва Навоий боболаримиз ҳам илк қор ёққан қўнлари аввало бир-бирларини эслаб, бир-бирларига шеърин қорхат йўллар эканлар. Ҳозир ҳам маҳаллаларимизда қорхат ёзишлар, қорхат зиёфатлари бўлиб турибди.

Йўқловлар турмуш тарзимизнинг ўзига хос эканини кўрсатувчи жуда қадим одатларимиздандир. Халқимиз бор экан, бу одатлар яшайверади, худбинликнинг, одамовиликнинг йўлини тўсаверади. Ривоят қилишларича, одам бу дунёга одамнинг дийдорини қўриш учун, дийдорига тўйиш учун, дилтортар суҳбатлар қуриш учун келар экан. Одам одамларга суяниб, орқа қилиб яшайди, одам одамлардан одамийликни ўрганади. Бир сўз билан айтганда, одам одамлар орасида ўзини Одам деб чуқурроқ ҳис этади, ўзига ишончи ортади, одам бўлиб яратилганидан мамнуният ҳосил қилади, шукру ҳамду

санолар айтади. Умрни ғанимат билиб, тириклик гаш-
тини суришга, яхшиликлар қилиб қолишга ошиқади —
бу халқимизнинг фалсафий мушоҳадаларидандир. Бир
сўз билан айтганда, *биз аста йиғлаб, баралла ку-*
ладиган халқмиз. Ўзбек маҳаллаларида инсон шун-
дай таълим-тарбия олади.

Жахон рухшунос олимларининг тадқиқотиға кўра,
одамлардан ажралиб қолган, якка-ёлғиз яшайдиган, ҳеч
ким билан борди-келди қилмайдиган, қариндош-уруғ-
лари деярли йўқ ёки бўлмаса жуда оз, бори ҳам беоқи-
бат кишилар ўртасида гиёҳвандликка, маиший бузуқ-
ликка, ичкиликбозликка муккасидан берилиш кўп уч-
райди. Маҳалла гузарларидаги чойхоналарда отахонлар-
нинг бир пиёла чой устидаги дилкаш суҳбатлари улар-
ни тетиклаштиради.

Бизнинг рисоладаги никоҳ тўйларимиз, бегараз
йўқловларимиз, инсон хотирасини шарафлайдиган од-
мигина маъракаларимиз, яшашга бўлган завқ-шавқни
ошириб, умрни узайтирадиган турли халқчил маросим-
ларимиз халқимизнинг генофондини пок ва соғлом сақ-
лашга, тобора кучая боришига хизмат этажак. Прези-
дентимиз фармонини ана шу қутлуғ йўлда тўсиқ бўла-
ётган, ҳалакит бераётган нуқсонларни бартараф этишга
қаратилган бир кўрсатма деб тушунмоқ керак.

Мазкур фармоннинг ижроси бўйича белгиланган би-
ринчи йўналишга, жумладан, қуйидаги юмуш ҳам ки-
ради: *«Муқаддас динимиз, қадриятларимиз, урф-*
одатларимиз ва аъналаримизнинг ҳақиқий мо-
ҳиятини ҳаётий, таъсирчан мисоллар асосида
кенг халқ оммасига мунтазам етказиш қатъий
йўлга қўйилсин».

Умуммиллий тарихимиз деганда, сиёсий тарих, мил-
лий меросимиз муайян қисмининг миллий қадриятларга
айланиш тарихи, урф-одатларимизнинг келиб чиқиши
ва маълум қисмининг сақланиб келиш тарихи, анъана-

ларимизнинг пайдо бўлиши, аждоддан авлодга ўтиб
келиш тарихи, янги қадриятлар, урф-одатлар ва анъа-
наларнинг яратилиш тарихи ва шу кабиларни назарда
тутаимиз. Булардан унчалик хабардор бўлмаган айрим
кишилар ҳамма нарсани динга олиб бориб такаб қўймоқ-
да: «Ислом динида никоҳ тўйида сурнай чалдириш йўқ,
«ёр-ёр» айтиш йўқ, ўлган одамга уч кунгина мотам ту-
тилса етаркан, кейин тўй қилсаям бўларкан ва ҳоказо
ва ҳоказо». Ваҳоланки, ислом дини нозил бўлгунга қадар
ҳам халқимиз она Туронда буюк салтанатлар яратган
эди, «Авесто»дек нодир китобларни, бой қадриятларни,
бир-биридан гўзал урф-одатларни, ажойиб анъаналар-
ни, йилбоши — Наврўздек табиатга боғлиқ байрамлар-
ни, ўзига хос ва мос турмуш тарзини яратган эди. Буюк
ватандошимиз Имом Бухорий тузган энг ишончли ҳадис-
лар тўплами — «Сахийхул-Бухорий»нинг халқимизнинг
шуурига, дунёкарашига, турмуш тарзига айнаи мос туш-
гани бежиз эмас-ку, ахир...

Никоҳ тўйларида, умуман, турли тантанали маро-
симларда сурнай (карнай, ногора, доира) чалиш жуда
қадим одатларимиздан. Узатилаётган қиз умрида фа-
қат бир марта ўзи учун чалинаётган сурнай товушини
эшитди, холос. Бу унинг бокиралигига, марғубалиги-
га тасдиқ сифатида янграйди, унинг ўзини, уни гулдай
авайлаб парвариш этган, ўстирган ва «эгасига» эсон-
омон топшириш бахтига ноил бўлиб турган бахтиёр
ота-онани эл-юрт олдида шарафлайди. Ўзбек маҳалла-
ларида сурнай чалинмаган ховли йўқ ҳисоби.

Энди «Вафот этган кишига уч кунгина мотам тутса
етади» дегувчилар таклифига ўз муносабатимизни бил-
диришга киришамиз. Бу ўринда аввало шуни таъкид-
лаб ўтиш зарурки, кимнинг кимга қанча муддат мотам
тутиши — ҳар кимнинг шахсий иши. Мотам тутишда
бировдан андоза олинмайди, қалб амрига бўйсунила-
ди. Ўзгандан андоза олиб сақланган мотамни мотам деб

бўлмайди ҳам. Бу кўр-кўрона қилинган сохта азадор-ликдан ўзга нарса эмас.

Мотам тутиш — хотирлашдир. Хотирлаш эса оқибат-лиқдан келиб чиқади. Аллоҳга шукрлар бўлсинки, халқимиз меҳр-оқибатли халқ, бу туйғу халқимизнинг энг асосий туйғулардан бири, айтиш мумкинки, бу туйғу халқимизга миллий киефа бағишлаб турган фазилат-лардандир.

Бир тасаввур қилиб кўринг-а, мабодо халқимиз шу-ури ва қалбидан меҳр-оқибат фазилатини — хотирлаш туйғусини олиб қўйилса борми, аждоқлар билан ав-лоқлар ўртасидаги, ўтмиш билан бугунимиз ўртасида-ги, бугунимиз билан келажакимиз ўртасидаги боғлиқ-лик ва боғланишлар барбод бўлиб кетади-ку, миллият-имиз жипслигига путур етади-ку.

Тириклараро меҳр-оқибат, аждоқларнинг авлоқлар томонидан хотирлана борилиши халқимизни мустах-кам жипслаштириб турувчи мисоли бир маънавий бел-боғдир, миллиятни ўзига хос киефага эга миллат қилиб тутиб турувчи бош омиллардан биридир. Инсоннинг туғилиши ва вафоти билан боғлиқ, маҳаллаларимизда давом этаётган кўпгина маросимларимиз жуда қадим замонларда аждоқларимиз томонидан ҳаётин зарурат тарзида жорий этилган ва булар минг йилликлар оша яшаб, йўлда учраган турли тўсиқларни енгиб келмок-да. Турмуш тақозо этган нарсаларни буйруқ билан ман этиб бўлмас экан. Масалан, туғилишга боғлиқ маро-симлар кишига қувонч бахш этса, ўлимга боғлиқ маъ-ракалар юпанч ҳосил қилади.

Марҳум ёки марҳумани ёдлаб, етти, йигирма, қирк маросимларини ихчам тарзда ўтказиш халқимиз даҳо-си билан яралмиш яхши одатлар бўлиб, бошига оғир мусибат тушган кишилардаги айрилик дардини бир оз бўлса-да, аритиш, одам тафтини одам олади, қабилида иш тутиш асосида мотамзада киши ҳаёлини мусибат

ғамидан қалғитиш ва овутиш, кўнглини кўтариш мак-садида қашф этилган буюқ маънавий топишмалардир, десак арзийди. Етти, йигирма, қирк маъракалари ва-фот этиб кетган кишилар хотираси учунгина эмас, балки улардан айрилиб қолган, кўзи ёшли, дили ғамли ти-риклар учун, марҳум ва марҳумаларнинг энг яқин ғам-бодалари учун хотиравий ва зарурий маросимлардир. Қолаверса, бу маросимлар замон ва маконга оид фал-сафий тушунчалари билан, коинот ва инсоният ўрта-сидаги, табиат ва одам ҳаёти ўртасидаги муайян дара-жадаги боғланишлар билан боғлиқ бўлган нарсалар-дир. Хўш, нима учун етти, йигирма, қирк маъракалари қилинади-ю, мисол учун ўн, ўттиз, олтиш маросим-лари қилинмайди? Шу ҳақда бир ўйлаб кўрганмисиз-лар?

Аллоҳ таоло оламни етти кунда яратмиш. Шундан келиб чиқиб, шунга нисбат берилиб, янги туғилган чақалоқ етти кунлик бўлгач, ўнг қулоғига азон айтиб, чап қулоғига тақбир айтилиб, унга от қўйилади. Одам боласи исм қўйилгандан кейингина одам ҳисобланади, одамлар қаторига қўйилади. Чақалоқ йигирма кунлик бўлгач, унинг кичик (ярим) чилласи чикди, бир хавф-хатардан омон-эсон ўтиб олди, худо хоҳласа, бундан бўёғига яшаб кетади, дея хурсанд бўлинади. У қирк кунлик бўлгач, чилласи чиккан ҳисобланади, буни хал-қимиз катта чилласи чиқибди, дейди, айниқса, ҳаётин тажрибалари бой кекса кишилар — чақалоқнинг бобо ва бувилари, амаки ва аммалари, тоға ва хоалари, опо-қилари айни шу кун кўп хурсанд бўладилар, катта чилласи чиқибдими, демак, худо хоҳласа, ана энди фалончибой катта йигит бўлади, фалончиҳон моҳипора қиз бўлади, ишқилиб омон-эсон, тўқис-туғаллик билан, бағри бутунлик билан ўша кунларга етиб юрайлик, деб дуо қиладилар. Бу ўзбек маҳалласидаги дуолардандир.

Маълумки, одам боласи 280 кунда, халқ ибораси

билан айтганда, тўққиз ой, тўққиз кун, тўққиз соат, тўққиз дақиқаю тўққиз сония (халқимизда тўққиз рақамининг муқаддас деб ҳисобланиши ана шундан келиб чиққан)да туғилади. (Бир ойни 4 ҳафта – 28 кундан иборат деб билувчилар учун 10 ойлик муддат 280 кундир.) 280 ни 7 га тақсимласак, 40 келиб чиқади. Халқ бу рақамни туғилишга нисбат берганда, чилла дейди, ўлимга нисбат берганда қирқ дейди. Ҳа, етти, кичик чилла, катта чилла, йигирма ва қирқ беҳуда пайдо бўлмаган. Минг-минг йиллардан бери беҳуда яшаб келаётгани йўқ. Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, уларда замон ва маконга оид фалсафий тушунчалар, коинот ва инсоният ўртасида, табиат ва одам ҳаёти ўртасида боғлиқлик борлигини тасдиқловчи, қолаверса, табиатни ҳам, одамзодни ҳам дақиқ ва ҳақиқ қилиб Тангри таоло яратганини асосли тарзда исботлаб турувчи нарсалардир. Халқ даҳоси билан вужудга келган, бунинг устига асрлардан бери яшаб келаётган, миллий қадриятлар юксаклигига кўтарилган, маҳаллаларимизда ҳамон давом этаётган маросимларимизни асраш баробарида уларни ихчам ва камтарона ўтказиш замонамизга ҳам, ахлоқ-одоб қоидаларига ҳам мувофиқдир.

Рухнинг борлигига, мангу мавжудлигига ишончи комил мусулмонлар марҳум ёки марҳума вафотининг еттинчи, йигирманчи ва қирқинчи кунлари арвоҳ хотирлаб Қуръон тиловат қилинса, дуои фотиҳа ўқилса, савоби кўпроқ бўлур, деб биладилар. Бу – масаланинг диний томони. Масаланинг дунёвий томони эса мана бундай: мусибат дардининг энг кучли доруси – вақтдир. Мусибат дарди бошланишида энг оғир кечади, буни оғир жудоликка учраган, қалби нозик ва тез яраланувчан, ўта таъсирчан кишилар яхши тушунадилар. Айриликка учраган кишилар мусибатнинг дастлабки кунларида, дастлабки ҳафталарида дардкаш ва хасраткаш

киши дийдорига, суҳбатига муҳтожлик сезадилар. Ана шундай чоғларда етти, йигирма, қирқ маросимлари жуда асқатади, одам тафтини одам олади, мотамзада хонадоннинг ҳаёли шу маросимлар билан бўлиниб, ғам-андухи сал нарироқ кетади. Бу маросимларда марҳум ёки марҳуманинг ўғил-қизлари, энг яқин қариндошлар, бор бўлса, куда-андалари ва икки-уч нафар яқин ва синашта қўшнилари қатнашадилар. Вафот этган кишининг яхши ишларидан, фазилатларидан сўз боради, руҳи шод этилади, тириклар учун эса юпанч ҳосил қилинади.

Етти, йигирма, қирқ каби маросимлар оила аъзолари, қариндошлар ва яқин кишилараро ихчам шаклда ўтказилса, вафот этган кишининг руҳи ҳам кўпроқ шод бўлса ажаб эмас, валлоҳи аълам. Кўпни кўрган отахонлар ва маҳалла оқсоқоллари тўй қилувчи ва маърака ўтказувчи кишига тўйингни фалончи вақтда қиласан, маъракангни фалончи пайтда ўтказасан, демайди, фақат исрофгарчиликка йўл қўйма, деб насиҳат қиладди, етти марта ўйлаб кўриб, кейин иш тут, дейди. Ўзбек маҳалласида ана шундай иш тутилади.

Маълумки, Президентимиз қарорига кўра ҳар йилги Рамазон ва Қурбон ҳайитининг биринчи куни дам олиш куни бўлиб байрам қилинади. Яқин кишилари вафот этган хонадонларда ҳайит кунлари марҳум ёки марҳумани хотирлаш – фотиҳагарчилик бўлади. Қариндош-уруғлар, ёр-биродарлар, ҳамкасабалар, қўни-қўшнилар ва маҳалла фаоллари келиб, Қуръон сураларидан тиловат қилиб, мусибатзадалардан кўнгил сўрайди, сабр тилайди. Бизнингча, бу одатимизни тутмоқ лозим. Бу удум вафот этиб кетганлардан кўра кўпроқ улар орқасида қолганлар учун керак. Такрорлаймиз, одам тафтини одам олади.

Моддий таъминоти яхши, ўй-жойли оилаларда кўйди-
чикдилар нисбатан кам экани ҳеч кимга сир эмас.

Оила. Барча нарса жуфт-жуфт яратилган экан, жуфт бўлиб яшаш табиат тақозосидир. Лекин оила бўлиб яшаш барча махлуқот орасида фақат Одам нас-лига хосдир. Ер юзида биринчи оилани Одам Ато би-лан Момо Хаво тузишган. Улар узок айрилиқдан ке-йин бир-бирларини жуда соғиниб қолишгач, дийдор кўришганлар. Мухаббат тарихи ҳам биринчи отамиз ва биринчи онамиздан бошланади, десак, янглишмаймиз.

Маълумки, оила жамиятнинг биринчи ва бирламчи бўғинидир. Жамият ана шу бўғинлардан ташкил топа-ди. Агар ер юзида 6 ярим миллиарддан ортиқ одам яша-са, уларнинг ҳар бири ўзига хос феъл-атворга эга, бир одам иккинчисидан нимаси биландир фарқланади, бу ёруғ жаҳонда бир-бирини айнан такрорлайдиган ки-шилар йўқ. Одамларки бетакрор экан, оилаларнинг бир-бирига ўхшамаслиги ўз-ўзидан аён-дир. Эр ва хотин — икки тирик вужуднинг, икки оламнинг ўзаро иттифо-кидан пайдо бўлган учинчи бир олам — бу оиладир. Иттифок иборасида ахиллик, тотувлик деган маънолар ҳам бор, албатта. Агар оила ҳақиқатан тинч-тотув ва ахил бўлса, олам гулистон. Акс ҳолда, турмуш дўзахга айланади, оила эса зиндоннинг ўзи бўлади-қўяди, эр ва хотин бир-бирига рақиб ва рақиб бўлиб қолади. Бу-нинг жабрини эса улардан кўра болалари, яқин қарин-дошлари кўпроқ тортади. Жамиятга моддий ва маъна-вий зиён етади.

Дарҳақиқат, оила фақат эр ва хотиннинг ўзидан ибо-рат эмас. Оила эр-хотин, уларнинг бола-чакалари, энг яқин туғишганларидан иборат кишилар гуруҳи, бош-кача айтганда, хонадондир. Оила одамларнинг табиий, иқтисодий, ҳуқуқий, маънавий муносабатлариға асос-ланган ижтимоий бирликдир. Табиий муносабат дейил-ганда, эр-хотинлик муносабатлари, бола кўриш; иқти-содий муносабат дейилганда, мулкий муносабатлар, уй-

рўзгор, ҳовли-жой — бошпана — кичик ватан, ҳуқуқий муносабат дейилганда, никоҳни давлат йўли билан қайд этиш назарда тутилмоқда. Оила расмий тус олган тақ-дирдагина, эр хотини олдида, хотин эри олдида, улар эса фарзандлари олдида, фарзандлари ота-оналари ол-дида масъулиятли ва бурчли бўлади; маънавий муно-сабат дейилганда, эр-хотин, ота-она ва болалар ўртаси-даги меҳр-мухаббат, меҳр-шафқат, меҳр-оқибат, одоб-ахлоқ, таълим-тарбия каби инсоний туйғу ва талаблар кўзда тутилади.

Оила аъзолари бир-бири билан умумий турмуш, ўзаро иқтисодий-мулкий, ҳуқуқий, ахлоқий, руҳий жиҳатдан боғланади. Оиланинг биринчи вазифаси ўз насл-насаби-ни давом эттиришдан, солиҳ ва солиҳа фарзандларни тарбиялашдан, оила аъзоларининг тирикчилигини, бўш вақтини кўнгилли ўтказишни таъминлашдан иборатдир.

Оилавий муносабатлар нисбатан муштарак ҳодиса бўлиб, оиланинг ички ишларига ҳеч ким ҳуда-бехуда аралашшига ҳақли эмас. Шу сабабли оила муқаддас ва дахлсиз ҳисобланади. Лекин оила осмондан тушмайди, у жамият ташқарисидан эмас, унинг таркибидадир. Оила-вий муносабатлар жамиятдаги мавжуд ижтимоий, иқти-содий, мафкуравий ва маънавий муносабатлар билан белгиланади ва улар таъсирида ўзгариб бораверади. Оилавий муносабатлар жонли, ўзгарувчан жараён-дир. Шунга кўра, ҳар бир жамият ўзига мос ва хос оила турини танлайди ва шакллантиради. Масалан, XII аср-даги ўзбек оиласи билан бугунги ўзбек оиласи ўртаси-да муайян фарқлар бор.

«Хотин кишига энг ҳаққи кўп киши эрдир, эр кишига энг ҳаққи кам киши олойдир. Кишкун киш чинирлиқдан ташқари, оила ҳаққимиз тарбияла-огир-босик, оқила она турмушга чиққан кизга ҳар гал кўрганида, «ҳовимни хўрмат қил, деб тайинлаб тура-ди. Келини билан ўз уғри ўртасида гал қочганига кели-нининг ёқини олади, келинини ўз қизи ўрнига қўйиб кўради».

«Агар бир киши оила доғдаси бор, бу ша-ҳардан кўриқча қўйиб, беракот кўтарилиб кета-ди». Бас шундай эрон маънавий қомолотига эриш-тираровонликка эришни бўлмади. Ойла тоқлиқ соғди-ка, салокатга асосланиши керак».

«Аёллар фақат ўзг одамлар ачамакун қил-ди, уларнинг ақли патиллик, одам хўрлайди».

«Аёллар эса аёлни нолоқ қилга етаклайдир. Демак, аёлни нолоқликка еталаган аркада етаклайдир».

«Имкимки қилса, индан имон чика, кетедир».

«Имонсиз кимса одам қиёфасидаги наятондир».

«Хотин-кизиларнинг номасини, қимли қилиш, наф-нисага қилиш, имондорлик, қиёфасидан эса, мина-фиқимкордир». Тили бошқа, дили бошқа кимса, му-нофиқ дейилади. Рақиб — севги соҳбиси».

«Алоҳунинг ҳақдоқ қилсан нарсалари ичида ўнга энг ёмон қўрингани — талоқдир».

Демак, ҳуда-беху-дага оғиздан «талок» сўзи * * * икариб юборавермаслик керак экан.

Ўзбек оиласи. Ўзбек маҳалласида яшовчи ўзбек оиласининг дунёдаги бошқа оилаларга ўхшаш томон-лари йўқ. Шу билан бирга, унинг ўзига хос жиҳатлари ҳам йўқ эмас. Халқимизда, никоҳ энг аввало Арши

аълода ўқилур, кейин эса ерда, деган накл беҳудага айтилмаган. Ота-боболаримизнинг азалий тушунчала-ри бўйича, никоҳ — илоҳий аҳд, оила муқаддасдир. «Хотинларингиз зироатгоҳингиздирлар», дейилади Қуръони каримнинг «Бақара» сураси 223-оятда. Бу сўзлар билан оила тузишдан биринчи муддао — фарзанд кўриш эканига ишора қилинмоқда.

Маълумки, ҳадиси шарифнинг муайян қисмида ахлоқ-одоб, маънавият, оиланинг поклиги ва мустаҳкам бўлишига оид қимматли фикрлар мавжуд:

«Кимгаки Аллоҳ таоло солиҳа хотин насиб этган бўлса, динининг ярмига ёрдам қилибди, қолган ярмига ўзи тақво қилсин». Эрни эр қиладиган ҳам, қаро ер қиладиган ҳам хотин, деган ўзбек халқ мақолини эсласак, бу ҳадисга шарҳнинг ҳожати қолмайди.

«Хотинларнинг баракотлироғи уйланиш харажатлари енгилдир». Демак, хаддан ташқари дабдабали тўй қилиб, қарзга ботиб, хонадондан қут-барақани кўтармаслик керак.

«Хотин киши қовурғадан яратилган. Агар сен қовурғани тўғрилайман десанг синдирасан, муроса қилу у билан яша». Демак, аёлни аёл деб билиб, унинг турли хархашаю инжиқликларига, ноз-фироғу эркаликларига, таманною истигноларига чидамоқ, қисқаси, бир гапдан қолмоқ зарур. Эр эркаклик мақоми — тахтидан тушмаслиги лозим. Муросаю мадора деб мана шунга айтилади.

«Қайси бир хотин эрининг розилигисиз уйдан чиқса, Аллоҳнинг ғазабида бўлади, то қайтиб келгунича ёки эри рози бўлгунча». Бу ҳақда халқимизда «Эр рози — Худо рози» деган ибора бор.

«Қайси бир хотин сабабсиз эридан талоқ сўраса, жаннат ҳиди унга ҳаромдир». Ваҳоланки, ривоят қилишларича, жаннат ҳиди қирқ минг йиллик масофадан келиб турар экан!

«Хотин кишига энг ҳаққи кўп киши эридир, эркак кишига энг ҳаққи кўп киши онасидир». Чиққан қиз чийириқдан ташқари, дейди халқимиз. Тарбияли, офир-босик, окила она турмушга чиққан қизига ҳар гал кўрганида «куёвимни ҳурмат қил» деб тайинлаб туради. Келини билан ўз ўғли ўртасида гап қочганида келинининг ёнини олади, келинини ўз қизи ўрнига қўйиб кўради.

«Агар бир шаҳарда лоақал бир аёл бир марта бузуқлик кўчасига кириб ҳароми орттирса, бу шаҳардан қирқ йил файзу баракот кўтарилиб кетади». Бас, шундай экан, маънавий камолотсиз моддий фаровонликка эришиб бўлмайди. Оила поклик-софликка, садоқатга асосланиши керак.

«Аёлларни фақат улуғ одамлар ҳурмат қилади. Уларни фақат пасткаш одам хўрлайди». Аёлларни ҳар ким ўз момоси, ўз онаси, ўз эгачи-сингиллари сифатида ҳурмат-иззат қилиши лозим. Шундагина у инсониятнинг давомийлигига ҳам ўз ҳиссасини қўшган бўлади. Аёлларни хўрлаш ҳам ҳар хилдир. Энг тубан хўрлаш эса аёлни нопок йўлга етаклашдир. Демак, аёлни нопокликка етаклаган эркак пасткашдир.

«Кимки зино қилса, ундан иймон чиқиб кетади». Иймонсиз кимса одам киёфасидаги шайтондир.

«Хотин-қизларнинг номусини ҳимоя қилиш, уларни қизғаниш иймондандир, қизғанмаслик эса мунофиқликдандир». Тили бошқа, дили бошқа кимсани мунофиқ дейилади. Рашк — севги соқчиси!

«Аллоҳнинг ҳалол қилган нарсалари ичида Унга энг ёмон кўрингани — талоқдир». Демак, ҳуда-беҳудага оғиздан «талоқ» сўзини чиқариб юборавермаслик керак экан.

«Эркак кишининг жамоли — тилидир». Аёлнинг жони қулоғида ҳам бўлади. Ширин сўз — жон озиғи!

«Ҳақиқий мўмин деб хушхулқ ва аёлига нисба-

9/02/2022
1526

тан хушмуомала кишига айтилади». Демак, мусулмончиликнинг шартларидан бири ўз жуфти ҳалолига хушмуомала бўлиш экан.

«Киши дўстининг динида бўлади. Ҳар бирингиз кимни дўст тутмоқдасиз, қараб дўстлашинг». Дунёда буюк дўстлик эр-хотинликдир, улар бир-бирига ширин жонни ишониб топширади! Уйланишда, турмушга чиқишда — ўзига бир умрлик дўст танлашда етти ўлчаб бир кесмоқ керак.

«Агар киши жуфти ҳалолига жилмайиб (севиб) боқса, у ҳам эрига жилмайиб боқса, Аллоҳ таоло ҳам уларга раҳмат назари билан қарайди, агар қўлидан ушласа, гуноҳлари панжалари орасидан тўкилади». Эр-хотиннинг уриши — дока рўмолнинг қуриши. Бунда ташаббус эр томонидан бўлгани маъқул. Камтарлик камолга ҳам, муродга ҳам етказди.

«Эр-хотин — ҳамкор» дейилади ўзбек халқ мақолида. Унда оиланинг устунлари бўлмиш эр ва хотин, яъни ота ва она оиланинг қувончида ҳам, ташвишида ҳам, рўзгор тутишда ҳам, фарзандларига яхши таълим-тарбия беришда ҳам тенг шерик, ҳамкору ҳамжихат экани уқтирилади.

Қадимий одатимизга кўра, ўзбек оиласи ҳам тўйдан бошланади. Халқимиз — саховатли халқ. Топганини эл-юрт олдига қўйсам, дейди. Тўй қилиш азалий удумимиз, Алпомишу Алп Эр Тўнгалардан буён давом этиб келаётган, халқнинг қон-қони, жон-жонига, шуурига сингиб кетган меросий одат. «Тўй қилишнинг нима кераги бор, фалончи-фалончи жойларда бундай одат йуқ-ку», дегувчи айрим кимсаларнинг «мулоҳаза»ларига қўшилиб бўлмайди. Тўйсиз, яъни жамоатдан яширин холда «оиладан» қуриладиган жойларда қўйди-чикди қўп эканини бир эсланг! Тўю маъракаларимизга ўринсиз тош отиш инсофдан эмас. Лекин тўй баҳона сохта обрў олиш илинжида кимошарга исрофгарчилик қилаётган-

ларни ҳам оқлаб бўлмайди. Хўп, бор одам топар, йўқ одам нима қилади?

Оилани мустаҳкамлашда ҳукукий, диний билимларни тарғиб-ташвиқ қилишнинг аҳамияти ҳам катта. Шариатга доир, оила ва никоҳ масалаларига бағишланган, ёшларни жисмонан ва руҳан оила қуришга тайёрлашга кўмаклашадиган дунёвий ва диний адабиётларни янада кўпроқ нашр этиш лозим.

Шўролар даврида ҳам, ҳозир ҳам домла-имом томонидан никоҳ хутбасини ўқитмай турмуш қураётган келин-куёвлар халқимиз орасида йўқ ҳисоби. Тўғри, илгари никоҳ пинҳона ўқитиларди. Никоҳ ўқитиш ҳозир мутлақо эркин. Лекин фуқаролик ҳолатларини қайд этиш бўлимидан ўтиш — «Бахт уйи»да, никоҳ ўқитиш — масжид ва хонадонларда бўлмоқда. Шу икки маросимни бирлаштириш ва бир жойда — «Никоҳ ва оилавий маросимлар уйида» ўтказишни давр тақозо этмоқда. Бу амалдаги Конституциямизга ҳам зид эмас. Бундан бир неча йил илгари Тошкентнинг Кўкча даҳасидаги «Исломобод» марказида худди шундай қилинар, келиннинг шаръий маҳри белгиланиб, бу ҳақда унга васиқа топширилар эди. Ҳаёт — мураккаб, турмуш тасодифлардан холи эмас. Эҳтиёт чораси сифатида кафолатнома керак. Мабодо турмуш бузилса, ёш она қўлида боласи билан бошпанасиз қолмайди. Бу ташаббусни яна тиклаб, бутун республикамиз бўйича кенг ёйиш мақсадга мувофиқдир. Умуман, келин тушириш орзусида юрган ота-оналар тўй бошлашдан олдин келин-куёвнинг, туғилажак невараларининг етарли ва қулай бошпаналари бўлиши ҳақида қайғуриши лозим. Энди ариза ёзиш билан текинга уй-жой олиб бўлмайди. Меҳнат ва факат ҳалол меҳнат билан бошпанали бўлиш мумкин. Ёшларни ҳам мулкдорлик руҳида тарбиялаш, уларга шахсий мулк муқаддас ва дахлсиз эканини тунштириш, уларни шунга одатлантириб бориш керак.

Моддий таъминоти яхши, уй-жойли оилаларда кўйди-
чикдилар нисбатан кам экани ҳеч кимга сир эмас.

Болалар тарбиясида отанинг қаттиққўллиги, она-
нинг меҳрибонлиги ҳал қилувчи омиллардандир. Оила-
даги умумий соғлом иқлим, меҳр-муҳаббат, оқибат,
ўзаро ҳурмат, тинч-тотувлик, ота-онанинг билим савия-
си, иймон-этиқоди, дунёвий ва диний илм-маърифат-
дан хабардорлиги, нималарни биринчи даражада, ни-
маларни охириги ўринда кўриши, етакчи ғоянинг қаёққа
йўналгани, пулга ва пулдорликка, моддий ва маънавий
бойликка муносабати ва шу каби жуда кўпгина нарсаларга ҳам боғлиқ.

Ҳозир жумҳуриятимизда 26 миллиондан ортиқ аҳоли
яшаса, шундан ярмидан ортиғи хотин-қизлардир. Де-
мак, диёримизда аёллар эркаклардан анчагина кўп. Мил-
латнинг давомийлиги учун масъул зот бўлмиш аёллар-
нинг маънавий қиёфаси қайси томонга қараб ўзгар-
моқда — бу ҳаёт-мамот масаласидир.

Маънавиятсиз моддий фаровонликка ҳам, тараққиётга
ҳам эришиб бўлмайди. Маънавий қашшоқлик миллий
таназзулга олиб боради. Нопок аёлдан ҳалол фарзанд
дунёга келмайди. Умуман, ундай аёлни Она дея шарафлаб
бўлмайди. «Қуш уясида кўрганини қилади», «Онасини
кўриб, кизини ол» деган мақоллар беҳудага айтилмаган.
Ўзбек маҳалласида шу мақолларга қатъий риоя қилинади.

Ўзбек оиласининг ташқаридан сезилмайдиган ўзи-
га хос ички қонун-қоидалари, ахлокий мезонлари бор.
Аввало, ўриндан барвақт туриш шарт. Ризк-рўз тонгда
улашилади. Кимки ғафлат босиб, ўринда ётаверса, риз-
кидан қуруқ қолади, дейилади. Барвақт турилган кун
иш, ўқишнинг унумли бўлиши ҳаммамизга маълум.
Қолаверса, тонгги ҳаво мусаффо бўлади, кишининг соғ-
лиғи учун фойдали, кайфиятини ҳам тетик қилади.

Иккинчидан, юз-қўлни ювмасдан ҳол-аҳвол сўрал-
майди; юз-қўл ювилганидан кейингина кичиклар катта-

ларга салом беради. Аёллар нонушта ҳозирлайди. Қиз-
лар, келинлар ҳовли-рўя, кўча эшиги олдини супуриб,
сув сепиб қўяди. Бу иш кечки пайт ҳам такрорланади.

Нонуштага, умуман, дастурхонга биринчи бўлиб
оиланинг ёши улуғи қўл уради, табаррук нонни ҳам у
ушатади.

Иш ёки ўқишга оиланинг ёши улуғидан, дейлик,
ҳаёт бўлсалар, боболардан, бувилардан фотиҳа олиб
кетилади. Қайтишда ҳам аввал уларга учрашилиб, са-
лом берилади, ҳол-аҳвол сўралади. Улар бундай иззат-
ҳурматдан мамнун бўлиб, ёшларни дуо қиладилар. Бир
оғизгина ширин сўз одамнинг чарчоғини ёзиб юбора-
ди, асабини жойига келтиради, руҳини тетиклаштира-
ди. Одам одам бўлиб яратилганидан, оиласи борлиги-
дан ғурурланади. Мана шунинг учун ҳам оилани роҳат-
фароғат, тинчлик-хотиржамлик маскани дейдилар.

Оила одобига кўра, катта ёшلیلар болаларга, боло-
ғатга етган фарзанд, келинлар катталарга очиқ-сочиқ
ҳолда кўринмайдилар, уларнинг олдида бачкана қилиқ
қилмайди, пардасиз сўзларни айтмайди, ўзаро сизси-
раб гаплашиш ҳурмат белгиси ҳисобланади. Кўчага уй
кийимида чиқилмайди, биров сўраб келганда, кўча эшик
олдида маҳтал қилиб қўйилмайди, дарҳол уйга таклиф
қилинади. Меҳмон кутилганда болалар озода кийинтири-
либ, супурги каби нарсалар кўздан четга олиб қўйилади.

Айтаверсак, ўзбек оиласининг фазилатлари кўп. Шу
билан бирга, унинг сирли томонлари ҳам бор. Бу энди
ҳар бир оиланинг ўз ички иши. Уларни гапириш одоб-
дан эмас. Чунки оила — дахлсиз, мукаддас даргоҳ.

Оила — миллат парвози учун илк учиш майдони!
Ўзбек оиласи болажонли оила. Бу ҳам бизга суннат-
дир. Ҳазрат Муҳаммад пайғамбаримиз ўз ҳадиси ша-
рифларида марҳамат қилиб айтибдиларки, «Мен
қиёматда ўз умматларимнинг кўп бўлиши билан
севинишни истайман».

Ҳозирги кунда, бизнинг кузатишимизча, шаҳар хонадонларида асосан бобо, буви, ота, она, бир неча ўғил-қизлар, келин ёки келинлар, неваралар, ҳатто чеваралар яшайди. Бу борада қатъий ҳисоб-китоб йўқ, бўлиши ҳам мумкин эмас. Чунки, юқорида айтганимиздек, ҳар бир оила ўзига хос бир олам. Таркибий жиҳатдан бири иккинчисига ўхшамайди. Кўп қаватли уйларда яшовчи хонадонлар аъзолари ховлиларда яшовчилардан кам, албатта. Шаҳарлик оиладан эса қишлоқ оиласининг аъзолари кўп. Бу уй-жой шароити ва азалий анъанавий омилларга боғлиқ.

Шароит кўтарса, уй-жой етарли бўлса, моддий, энг муҳими, фарзандларни маънавий жиҳатдан етук қилиб тарбиялай олишга кафолат бўлса, кўпфарзандлилик ўзини оқлайди. Гап миқдорий кўпайишда эмас, маънавий сифатда. Агар фарзандлар ҳам жисмоний, ҳам ахлоқий, ҳам маънавий комил бўлса, бунга нима етсин! Бу — жамият бойлиги, авлодлар давомийлигини таъминловчи асосий омилдир.

Оилавий турмуш шундай сир-синоатлики, баъзан тўнғич фарзанд комил чиқади, баъзан эса кенжатоё оила шуҳратини оламга дoston қилади. Болажонлик қариндошларнинг кўп бўлишига олиб боради. Қариндошлар одамнинг ҳам моддий, ҳам маънавий таянчи ва суянчидир. Ўртада оқибат бўлса бас. Оқибатли қариндошлар даврасида яшаш, борди-келди қилиш завқлидир. Бобо, буви, ота, она, амаки, амма, тоға, хола, ака, ука, она, сингил, ўғил, қиз, жиян, келин, куёв, невара, эвара, чевара, бўла (холанинг ўғли), куда-анда (куданинг кудаси анда дейилади, куда-анда ибораси шундан келиб чиққан), қайнота, қайнона, қайиноға, қайни, қайинэгачи, қайинсингил, овсин ва шу каби ўнлаб сўзлар қариндошлик даражаларини билдиради. Буларнинг бош омили болажонликдадир. Болажонлик бўлмаса, бу сўзлар, бу тушунчалар пайдо бўлмасди.

Биз ушбу китобни ёзиш асносида истиқболни белгиловчи статистика ташкилотлари, болалар соғлиғи учун масъул тиббиёт муассасалари, фуқаролик ҳолатларини қайд қилиш бўлимлари, шифокор, социолог ва аҳолишунос олимлар билан, маҳалла оқсоқоллари ҳамда боғча ва ясли мудиралари билан мулоқотда бўлиб, туғилишнинг ҳозирги аҳволи билан қизиқдик. Уларнинг берган маълумотларига кўра, республикамызда турғунлик йилларига қараганда ҳозир болалар ўлими кескин камайган, туғилиш нисбатан кўпайган, болалар ва она-ларнинг саломатлиги анча яхшиланган. Буларнинг барчаси ёш авлодни жисмонан етук, маънавий баркамол қилиб вояга етказиш йўлида республика ҳукумати изчил ва режали асосда амалга ошираётган тадбирлар самарасидир. Шунини таъкидлаб ўтиш жоизки, Ўзбекистонда ирқи, миллати, ижтимоий келиб чиқишидан қатъи назар, барча оилалар ва уларнинг фарзандлари қонун олдида ҳуқуқан бир хил мавқедадир, имтиёзлардан ҳам баб-баравар фойдаланади. Бу ҳолат Ўзбекистон Конституцияси ва бошқа қонунлар билан кафолатланган.

Ўзбекистоннинг нуфузи ҳар йили ўртача 450–500 минг кишига кўпаймоқда. Шўролар замонида аҳоли ташқаридан кўчириб келтирилувчилар ҳисобига ҳам кўпайган бўлса, эндиликда туғилиш ҳисобига ортмоқда. Маълумки, аҳолининг табиий кўпайиши геометрик прогрессия (хандасавий карра) бўйича юз беради. Бу ҳол бир томондан қувонарли бўлса, иккинчидан, қатор муаммоларни ҳам келтириб чиқаради. Мамлакат аҳолисини озик-овқат, уй-жой, иш билан таъминлаш, ёш авлодни ўқишга, таълим-тарбияга тўла жалб этиш осон эмас. Бунинг устига, республикамызда фуқароларнинг ўртача умри тобора ортмоқда, яъни пенсионерлар сафи йилдан-йилга кўпаймоқда. Истиқбол режаларини белгилашда ана шу икки ҳолат назарда тутилиши жоиздир.

Ўтмишда илмли эркаклар «мулло», ўқимишли аёллар эса «отин» дея эъозланганлар. Оила мустаҳкамлиги, поклиги, тинч-тотувлиги учун биринчи навбатда ўшандай тушунган кишилар масъул бўлишган. Муллолар эркаклар орасида, отинлар аёллар даврасида таълим-тарбия ишларини олиб боришган. Тарғибот-ташвиқот ўчоқлари асосан иккита бўлган. Бири — маҳалла ёки қишлоқ масжиди, иккинчиси — отинойилар мактаби. Ҳам ташқаридан, ҳам ичкаридан никоҳнинг илоҳий аҳд, оиланинг муқаддас эканлиги ва шу каби тушунчаларнинг кенг тарғиб-ташвиқ қилиниши асрлар бўйи ўз самарасини бериб келган. Аёллар юрагига аёллар чуқурроқ кириб бора оладилар. Буни аждодларимиз яхши хис этишган.

Тарихдан маълумки, деярли барча буюк боболаримизнинг оналари ўқимишли бўлишган. Ибн Синонинг оналари Ситорабону ҳам, Мирзо Улуғбекнинг оналари Гавҳаршодбегим ҳам, Навоий бобомизнинг волидалари ҳам, Бобур мирзонинг оналари Қутлуғ Нигорхоним ҳам етук билим эгалари эдилар. Ўтмишда Тошкент, Самарқанд, Бухоро, Шаҳрисабз, Қўқон, Наманган, Марғилон каби қўҳна шаҳарларимиздаги, йирик қишлоқларимиздаги деярли ҳар бир маҳаллада отинойилар бўлган, улар ўз уйларида мактаб тутиб, қиз болаларга савод ўргатишган. Мумтоз адабиётимизнинг вакиллари бўлмиш шоираларимизга отинойилар муаллимлик, мураббийлик ва устозлик қилишган. X асрдаёқ Туркистонимизда донгдор шоиралар етишиб чиққани билан фахрлансак арзийди. X асрда яшаб, ижод этган Робиа Балхий, XI асрда яшаган Оиша Самарқандий, XII асрда яшаган Муниса, XIII асрда яшаган Мутриба бегимларнинг номлари ажойиб шоиралар сифатида тарихда қолган.

Меҳрий, Нихоний, Иффатий, Жамила, Гавҳарбегим,

Дилшод Хотун каби шоираларимиз эса Алишер Навоийга замондош бўлишган.

Бобурийлар хонадонига мансуб соҳибаи девон Зебуннисобегим, Гулрухбегим, Нуржаҳон, Жаҳоноро, Салима каби ўнлаб шоиралар, «Бобурнома»нинг узвий давоми бўлмиш «Хумоюннома»нинг муаллифи Гулбаданбегим ҳам илк сабоқни отинлардан олишган.

Шоира ва отин Увайсий шоира ва малика Нодиранинг устозидир. Шоира Анбар отин қанчалаб марғуба қизларнинг саводини чиқазган. Муаззамхоним, Нозимахоним каби ўнлаб шоираларимиз ҳам маҳалла мактабларида — отинойилар қўлида таълим олиб, адабиёт оламига қадам қўйганлар. Хуллас, отинлар ўтмишда маърифий-маънавий ҳаётда катта ўрин тутганлар. Улардан тошкентлик Муборакхон, Башоратхон каби маърифатпарвар отинларнинг муборак номлари қомуслардан ўрин олган.

Афсуски, шўролар даврида отинлар фаолияти тўсиққа учрайвериб, аста-секин барҳам топиб кетган эди. Мустақиллик шарофати билан сўнгги йилларда диёримизда аста-секин отинойилар ва уларнинг мактаблари пайдо бўлмоқда. Ҳозир пойтахтимизнинг турли маҳаллаларида Ўтиборхон, Озодахон, Саидахон сингари ўнлаб отинлар фаолият олиб бормоқдалар. Олий ёки ўрта махсус ўқув юртларини тамомлаган, дунёвий билимдан ташқари диний билимдан ҳам яхшигина хабардор бу зиёли аёллар маҳалла йиғинларида, турли маърака ва зиёфатларда, хотин-қизлар ташкилотларининг анжуманларида фаол қатнашмоқдалар. Ўтиборли жойи шундаки, замонавий отинларимиз рус ва араб тилларини ҳам билишади. Янада қувонарлиси шуки, илғор аёлларимиз инглиз тилининг оламари мавқеини тезда илғаб олиб, шу тилни фарзандларига ўргатиш учун саъй-ҳаракат қилмоқдалар.

Замонавий отинойилар фаолиятини жумҳурият

миқёсида кенг тарғиб қилиш, зарур бўлса уларга керакли шарт-шароит яратиб бериш, тегишли адабиёт ва қўлланмалар билан таъминлаш лозим, деб ҳисоблаймиз. Бу масалани Халқ таълими вазирлиги, Хотинқизлар кўмитаси, «Соғлом авлод учун» ва «Маҳалла» жамғармалари эътиборига ҳавола қиламиз. Дин ишлари бўйича кўмита ва Ўзбекистон мусулмонлари идораси ҳам замонавий етук отинлар тайёрлашга эътиборни кучайтирсалар, мақсадга мувофиқ бўлур эди. Бунинг Президентимизнинг 2004 йилнинг 25 майида қабул қилинган «Ўзбекистон Хотин-қизлар кўмитаси фаолиятини қўллаб-қувватлаш борасидаги қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Фармонида белгилаб берилган вазифалар ҳам тақозо этади. Мазкур Фармонга биноан 2004 йилнинг 1 июлидан бошлаб фуқаролар йиғинлари кенгашлари аппарати тузилмасига тарбиячи-педагог лавозими ўрнига **диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчи** лавозимлари жорий этилди. Бу лавозимларга ҳаёт тажрибасига эга бўлган, аҳолига, биринчи навбатда ёшларга соғлом турмуш тарзини қарор топтириш, ибратли **миллий-диний анъаналар ҳамда урф-одатларни сақлаб қолиш ва ривожлантириш** масалаларида ижобий таъсир ўткази оладиган обрўли ва фаол хотин-қизлар тайинланиши мақсадга мувофиқдир. Тегишли далиллар келтирамиз. Ҳозирги кунда мамлакатимизда 9 минг 941 та фуқаролар ўзини-ўзи бошқариш органлари бор, булардан 8 минг 349 таси маҳаллалардир. Бу маҳаллалардан 7 минг 900 тасида диний маърифат ва маънавий-ахлоқий тарбия масалалари бўйича маслаҳатчилар фаолият кўрсатмоқдалар. 7 минг 900 маслаҳатчи дегани зўр ижтимоий куч! Улардан одилона ва оқилона фойдаланиб, фаолиятларини тобора кучайтириб бориш лозим. Афсуски, 7 минг 900 маслаҳатчидан атиги 65 киши махсус диний билимга эга, бу

1 фоизни ҳам ташкил этмайди. Назаримизда, Республика Маънавият ва маърифат кенгашининг тузилмалари қошида шундай маслаҳатчиларнинг малакасини ошириш институти ёки курсларини очиш мақсадга мувофиқдир.

* * *

Кафоат. Аждодларимизнинг оила қуришда, келин тушириш ва қиз чиқаришда ўз талаб ва тушунчалари бўлган. Бу нарса XII асрда Фарғона водийсида туғилиб, Самарқандда вафот этган улуг аллома Бурҳониддин Марғиноний томонидан тасниф этилган «Ҳидоя» («Ҳидоя фи фурул ал-фикр») асарида «Кафоат» деб аталади. Кафоат сўзининг луғавий маъноси тенглиқдир. Қонун тилида эса «Кафоат» атамаси эр ва хотин ўртасидаги тенгликни билдиради. Ўзбек маҳалласида кафоатга ҳамон риоя қилинади.

Никоҳда икки томон тенг ва бир-бирига муносиб бўлиши шарт. Агар шундай қилинмаса, турмуш бўлмайди, эрнинг хотиндан, хотиннинг эрдан кўнгли тўлмайди. Келин ва куёв насл-насабда, ижтимоий мавқеда, билим-савияда, дид-фаросатда, иймон-этиқодда, мулкдорликда бир-бирига яқин бўлишлари аълодир. Лекин келин бир оз қуйроқ даражада бўлса, ҳеч гап эмас, чунки эр оила раҳбаридир. Аммо аксинча бўлса, келин ўзини камситилган ҳисоблаши мумкин. Бунинг устига, куёвнинг оила раҳбари сифатидаги мавқеига путур етади. Кўпни кўрган, тажрибали ота-оналар қуда-анда бўлишда узоқни кўзлаб иш тутиши бежиз эмас, албатта. «Тенгини топсанг, текин бер», деган халқ мақоли замирида ҳам кафоат тушунчаси ётади. Ўзбек маҳалласида ана шу халқ мақолига қатъий риоя қилинади. Шу ўринда маҳалла ҳақида яна бир оз қўшимча қилишга тўғри келади.

Биз Тошкентнинг ўн уч асрлик тарихга эга қадим Оқилон маҳалласида яшаймиз. Бу ерда ялпи наҳор ошига ҳар кўчадан беш-ўн киши таширф буюрса, дафн маросимида эса балоғат ёшига етган деярли барча эр-каклар қатнашадилар. Бошига мусибат тушган хонадонларда уч кунгача қозон осилмайди — ён қўшнилари ва яқин қариндошлари қуюқ-суёқ овқат қилиб чиқариб турадилар.

Табиийки, биз — қўлингиздаги ушбу китобнинг муаллифи — чет эллик ҳар бир ва ҳар қандай муаллифдан фарқланамиз. Аввало, биз бу юртнинг бир заррасимиз. Шу халқнинг бир фарзандимиз, шу давлатнинг бир фуқаросимиз. Борарга жойимиз ҳам йўқ, бу ҳақдаги уй ҳатто ҳаёлимизда ҳам бўлмаган. Ватандан кечиб кетмоқ жон бермоқдан оғирдир биз учун. Танла десалар, аввал Ватан, кейин жон деймиз. Ватанни алмаштирмоқ бир ўлиб, қайта тирилмоқдир биз учун. Зарурат туғилганда, бирор ёкка бориб келиш керак бўлса, бу кўнгил хушидир биз учун, вужудимиз сафар қилур, кўнглимиз эса Ватанда қолур.

Яхшию ёмон бўлсак-да, шу халқнинг бир фарзандимиз, маҳалладошимиз. Ўзга элнинг фарзанди бўлмоқ етти ухлаб тушимизга ҳам кирмаган ва кирмагай.

Қайта қад ростлаган шу давлатнинг бир фуқаросимиз, маҳалладошимиз. Бошимиздан ҳар қанча зару доллар сочмоқни ваъда қилсалар-да, ўзга давлат раиятига ўтмоқликни ихтиёр қилмоқ ор-номусдир биз учун. Зотан, мустақил Ўзбекистон давлатининг фуқароси бўлишлик, унинг бирор қорига баҳоли қудрат ярашлик биз учун қаттақон бахт-саодат, бекиёс шон-шарафдир.

Ўз киндик қонимиз тўкилган Она ва Ота Юртимизда — Аллоҳнинг назари тушган диёрда яшаётганимиз, келажаги янада буюк ва порлоқ Ўзбекистон давлатининг бир фуқароси бўлганимиз учун бахтлимиз. Бу

шундай бахтиёрликки, вақти соати етиб, бандалик бажо келтирилган, «тўрт оёқли чўбин отга миндирилган» (Аҳмад Яссавий ибораси), охират сафарига ҳозирлик кўриляётган, ўзимизга тегишли мотам манзарасини ҳам ҳеч бир чўчимай ҳаёлан кўз олдимишга келтира оламиз, чунки маҳалламиз, ҳаммаҳаллаларимиз бор!

Маҳалла-қўй ҳамма вақт керак. Бироқ унинг тобут-кашлик вазифаси инсон вафот этган дамларда — сўнгги йўлга кузатиб қўйилаётганда айниқса асқатади. Ўзбек маҳалласида хўрлик ва хорлик бўлмас, инсонлик шафафи ҳамиша юксак.

Ўзбек маҳалласи хайр-эхсон ўчоқларидан биридир. Истиқлол йилларидан бошлаб, айниқса, «Маҳалла» хайрия жамғармаси тузилганидан кейин маҳаллаларда кам таъминланган оилаларга, аёлчи ўқувчиларга ҳамда шартнома пулини тўлашга имконияти етишмай турган талабаларга ёрдам кўрсатишда ибратли ишлар йўлга қўйилди. Масалан, республикамиздаги, шу жумладан, Тошкентдаги маҳаллаларда мактабларнинг аёлчи ўқувчиларини рағбатлантириш мақсадида «Аёлчи ўқувчилар учун» стипендияси таъсис этилган бўлиб, бу мукофотлар ҳар йили Наврўз байрами кунларида эгаларига топширилмоқда, кам таъминланган оилаларга маҳалла жамоатчилиги томонидан ойма-ой моддий ёрдам кўрсатилмоқда; талабалар учун шартнома пулининг маҳалла ва масжид жамоатчилиги томонидан ҳам тўлаб юборилиши маҳалла турмушидаги янги ва яхши одатлардан биридир. Масалан, 2006 йили Тошкентнинг бош жомеси ҳисобланмиш Носириддин Хожа Убайдуллоҳ Аҳрор валий жоме масжиди қавмининг бой-бадавлат кишилари томонидан 16 талабанинг ҳар бири учун 600—700 минг сўмдан шартнома пули тўланди.

Ўзбек маҳаллаларидаги янгиликлардан яна бири

шуки, ўзига тўқ ва бадавлат кишилар тўйлари ўз уйлари ёки маҳалла гузарида бўладими, пойтахтимизнинг марказий ресторанларида бўладими, бундан катъи назар, ўзлари яшаб турган кўчаларни таъмирламоқда, асфальти эскирган бўлса, янги асфальт ётқизиб бермоқда. Масалан, кейинги пайтда Шайхонтохур туманидаги Оқилон ва Исломобод маҳаллаларида 10 дан ортиқ кўча шу йўсинда таъмирланганига гувоҳ бўлдик. Маблағи нисобга етган бадавлат кишиларнинг ҳар йили бир марта берадиган закоти ҳам айрим маҳаллаларда маҳалла оқсоқолларига тарқатиш учун топширилмоқда, оқсоқоллар эса закот маблағини расамади билан кам таъминланган оилаларга етказиб бермоқда.

Яна шуни ҳам алоҳида қайд этиш зарурки, ўзбек маҳалласига кизиқиш ва унинг аҳамиятини эътироф этиш жаҳон миқёсида тобора кучайиб бормоқда. Бу ҳол 2006 йилнинг ноябр ойида Самарқандда бўлиб ўтган «Демократик институтлар ва жараёнларни ривожлантириш аҳволи ва истиқболлари: Ўзбекистон ва Россия тажрибаси» мавзусидаги халқаро давра суҳбатида ҳам таъкидланди. Таниқли сиёсатшунослар, экспертлар, жамоат ташкилотлари раҳбарлари ва оммавий ахборот воситалари вакилларининг мазкур учрашуви Минтақавий сиёсат жамғармаси (Ўзбекистон) ва Самарали сиёсат жамғармаси (Россия) томонидан ташкил этилди.

Икки кун давомида ушбу тадбир иштирокчилари фуқаролик жамиятини шакллантириш, демократик, ижтимоий-сиёсий ва иқтисодий ислохотларни чуқурлаштиришга оид қатор долзарб масалаларни муҳокама қилди, фуқаролик жамиятини қуришда ўзбек маҳалласининг ўрни ҳақида ҳам сўз юритилди. Президент Ислом Каримов томонидан белгилаб берилган тамойиллар асосида ўз ривожланиш йўлини танлаган Ўзбекистон фуқаролик жамиятини қуриш борасида катта тажрибага эга. Бунга асрлар давомида шаклланган ўзбек ма-

ҳалласининг тобора кучайиб бораётган фаолияти мисол бўла олади. Ўзбек маҳалласи барқарор жамоат институтидир. Бутун дунёда унинг айнан ўхшаши йўқ. «Московские новости» ҳафталиги ва «Новый политический класс» журнали бош муҳаррири В. Третьяков ва Самарали сиёсат жамғармасининг президенти Г. Павловский ўз чиқишларида демократияни четдан олиб келиб жорий қилиб бўлмаслиги ва ҳар бир давлат уни қуриш учун ўз йўлини танлаш ҳуқуқига эга эканини қайд этишди. Ўзбекистондаги барқарор жамоат институтларини барпо этишга қаратилган ишлар ноёб тажриба бўлиб, уни нафақат мазкур минтақа давлатларида, балки бошқа китъаларда ҳам қўлласа бўлади, деган фикрлар ҳам илгари сурилди.

Хулоса қилиб айтганда, ўзбек маҳалласи бугунги шиддатли тараққиёт талабларига тўлиқ жавоб беради ва юртимизда янги жамият барпо этишда мустаҳкам асос бўлиб хизмат қилади.

Ижтимоий-фалсафий нашр

АБДУКАХХОР ИБРОҲИМОВ

ЎЗБЕК МАҲАЛЛАСИ

Тошкент «Маънавият» 2007

Мухаррир *У. Кўчқоров*

Мусаввир *Ш. Соҳибов*

Техн. муҳаррир *Т. Золотилова*

Мусаххих *О. Бозорова*

Жамоатчилик асосида компьютерда

тайёрловчилар: *К. Иброҳимова, Д. Қорабоева*

Босишга 11.09.2007 й. да рухсат этилди. Бичими 84x108/₃₂. Офсет босма усулида босилди. Шартли б. т. 2,52. Нашр т. 2,93. 10000 нусха. Буюртма № 07-741. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти. Тошкент, Буюк Турон, 41-уй. Шартнома 56-07.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг «Ўзбекистон» нашриёт-матбаа ижодий уйида чоп этилди. 100129 Тошкент, Навоий кўчаси, 30-уй. 2007.

Абдуқаҳҳор Иброҳимов
таниқли ёзувчи, драматург
ва публицист. 1939 йил
Ташкент шаҳрида хиз-
матчи оиласида туғилган.
Ўзбекистон Миллий универ-
ситети ва Москвадаги Олий
адабиёт курсини битирган. У
23 та китобнинг, шу жум-
ладан, «Ўйку келмас кеча-
лар» романи, «Осмон яқин,

ер юшиқ» хикоялар тўплами, «Бизки, ўзбек-
лар...», «Миллат овози», «Ёрулғ» илмий-
публицистик, тарихий-фалсафий китоблар, 500
дан ортиқ рисола ва мақолаларнинг муаллифидир.
Унинг 15 та драматик асари, шу жумладан,
«Биринчи бўса», «Бу замон ўғлони», «Пуч»,
«Зўлқир», «Сочки» каби пьесалари мамлакатимиз
ва чет эл театрларида сахналаштирилган.

Абдуқаҳҳор Иброҳимов Ўзбекистон санъат ар-
боби, Олий таълим аълочиси, «Меҳнат шўхра-
ти» ордени билан тақдирланган.

Manaviyat

ISBN 978-9943-04-064-9

9 789943 040649